

הוצאת מכשירים – מותר להוציא בשבת מגוף הנפטר מחטים, עירוים וצנתרים למיניהם, וכן מותר לנקות לכלוך וכתמי דם⁸³⁵.

שדיים – ראה ערך הנקה

שוטה

א. הגדרת המושג

שוטה הוא מי שמתנהג בצורה חריגה מהמקובל¹. שורש המושג הוא מלשון סוטה, מפני התנהגותו החריגה, או מלשון 'שוט', מפני שדרכו של השוטה לשוטט ברחובות.

בלשון המקרא משמשים מספר מושגים לתיאור מי שמתנהג בצורה חריגה ביותר: משוגע או שגועון², דוד המלך נהג בשגועון³, שגועון כתיאור לעונש על חטאים⁴, ושגועון כתיאור להתנהגותם השונה מהמקובל של נביאי אמת ונביאי שקר⁵; מתהולל⁶; תמהון (לבב)⁷; רוח רעה⁸; רוח עושים⁹; מתלהלה¹⁰.

המושג שוטה הוא מושג תלמודי, שלא מופיע כלל במקרא. בלשון חז"ל נקרא השוטה גם בר-שטיא¹¹, בעל רוח רעה¹², בעל רוח תזזית¹³, משתולל¹⁴, משועמם¹⁵, מטורף הדעת¹⁶, תרדא או תררא¹⁷, ותונבא¹⁸.

משתפה הוא מי שהבריא משטותו¹⁹.

אויערבאך, הובאו דבריו בלב אברהם ח"ב עמ' כא. [835] שמירת שבת כהלכתה פס"ד ס"ט. [1] ראה להלן חלק הו, על ההגדרות ההלכתיות של שוטה, וחלק ז, על ההגדרות המשפטיות של מצב זה. יש להדגיש, כי השוטה איננו זהה למפגר, אשר מכונה בלשון המקרא וחז"ל בשם פתי – וראה על כך בע' פתי. [2] יש לציין, שתרגומי אונקלוס ויונתן פירשו באופנים שונים את המושגים משוגע ושגועון במקומות השונים, כגון שטותא, טפשותא, שממותא, וצ"ע למה שינו תרגומיהם. וראה בשו"ת יהודה יעלה ח"ב סי' צג מה שכתב בזה. [3] איש משתגע (שמו"א כא טו). [4] יככה ה' בשגועון (דברים כח כח); והיית משגע (שם כח לד); אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגועון (זכריה יב ד). [5] מל"ב ט יא; שם ט כ; ירמיה כט כו; הושע ט ז. [6] שמו"א כא יד; איוב יב יז, ובתרגום יונתן ורש"י שם. [7] דברים כח כח; זכריה יב ד. [8] שמו"א טו יד. [9] ישעיה יט יד, וראה רש"י ואברבנאל שם. [10] משלי כו יח, וראה בא"ע ובמאירי שם. [11] יבמות לא א; כתובות כ א.

[12] שבת כט ב; תענית כב ב. ושתי משמעויות למושג זה – מחלה הפוגעת ב'רוח' של האדם, היינו בנפשו; מחלה הנגרמת על ידי רוח רעה, היינו שד וכד'. הבדל זה בולט בהסבריהם של רש"י והרמב"ם, וראה מאמרו של הרב ש. דיכובסקי, תורה שבעל פה, לג, תשנ"ב, עמ' סד ואילך. [13] במדבר רבה יט ד. [14] רש"י סנהדרין צו א ד"ה משתולל. [15] כתובות נט ב; ב"מ פ א; סוטה כד א; נדרים פא א, ובפירש"י שם. וראה עוד בהגדרת מושג זה במלבושי יו"ט סי' ד. [16] כתובות קה ב; נידה יג ב. וראה בע' טרפה, הע' ו. [17] ב"מ כ ב; זבחים כה ב; כריתות יח ב. וראה פירוש רש"י שם, ובערוך ע' תרו. [18] עירובין סח א; יומא פג א; נידה לז ב. וראה ערוך ע' תנב, רש"י ומסורת הש"ס יומא שם; רא"ש יומא פ"ח סי' יג, ובקרבן נתנאל שם אות ל. וראה עוד רש"י עה"ת בראשית א ב. וראה רש"י חולין קה ב ד"ה רוח, שכתב אותו לעז על רוח צרדא, ואולי צרדא, תרדא, תררא ותונבא הם כולם דבר אחד. [19] ראה רש"י זבחים יב ב ד"ה נשתפה.

ידי רוחות רעות, והטיפול בחולים אלו עבר לידי הכמרים והנזירים, אשר טיפלו בחולים אלו בצורות אכזריות, כדי לגרש מהם את המזיקים. מאוחר יותר נידונו חולים כאלו לפני כמרים-שופטים באשמת כישוף, ורבים מהם אף הוצאו להורג בשריפה.

העת החדשה — רק מאז המאה הי"ט למנין האומות החלו לחזור לגישות יותר הגיוניות לחולי הנפש. פיליפ פינל (1745-1826) נחשב כאבי הפסיכיאטריה הרפואית-מדעית המודרנית. הפסיכיאטריה הפכה לעיסוק רפואי, המקצוע החל להיות נלמד בבתי ספר לרפואה, והוחל במחקרים רפואיים מסודרים, ובמיון המחלות הנפשיות.

במאה ה-20 למנינם נוספו גישות חדשות לפסיכיאטריה, ובעיקר יש לציין את שיטת הפסיכואנליזה של זיגמונד פרויד, וחלה התפתחות רבה ביכולת הטיפול התרופתי, עם התפתחות ענף הפסיכו-פרמקולוגיה.²⁸

בלשון המודרנית נקרא השוטה בשם חולה נפש או חולה רוח²⁰.

לעתים משמש הביטוי שוטה במובן של טיפוש²¹, וסכל²².

באופן מושאל משמש המושג שוטה כדבר הגדל בר²³, כהתנהגות פראית²⁴, או כהתנהגות חריגה בין בעלי חיים²⁵.

הענף ברפואה העוסק במחקר ובטיפול בחולי נפש הוא הפסיכיאטריה²⁶. תחום קרוב לכך הוא הפסיכולוגיה²⁷.

ב. רקע היסטורי

העמים הקדמונים סברו שמחלות נפש נגרמות על ידי פגיעת שדים ורוחות רעות, והטיפול כלל השבעות וקמיעות נגד כוחות אלו. היפוקרטס היה מהראשונים שייחס את מחלות הנפש לבעיות מוחיות אורגניות.

בימי הביניים שוב עברו לטעון שמחלות הנפש הן תוצאה של פגיעה על

[24] כלב שוטה (משנה יומא ח ו). [25] נחש שוטה (חולין מט ב). [26] psychiatry. מילה יוונית מורכבת, שמשמעה ריפוי הנפש — psyche=נפש; iatreia=ריפוי. הפסיכיאטריה מתחלקת למספר ענפים, כגון פסיכיאטריה של הילד, פסיכו-גריאטריה, פסיכיאטריה משפטית, פסיכו-פרמקולוגיה ועוד. [27] היינו תורת הנפש — psyche=נפש, logos=מילה, תורה. [28] ראה על ההיבטים ההיסטוריים באנציקלופדיה עברית, כרך כז, ע' פסיכיאטריה, עמ' 983 ואילך. יש לציין, כי יהודים רבים תרמו להתפתחות הפסיכיאטריה והפסיכולוגיה המודרנית — ראה *Encyclopedia Judaica*, Vol

[20] באנגלית משמשים המושגים — insane; mad; crazy [21] שוטים שבעולם (ע"ז ב א; נידה נב ב); חסיד שוטה (משנה סוטה ג ד); מוטב לי להיקרא שוטה וכו' (משנה עדיות ה ו). וראה ויקרא רבה כז יא, שמספר אישים מתוארים כשוטים במובן של טפשים, ונמנו שם קין, עשו, פרעה והמן. [22] ראה תרגום ופירש"י להרבה פסוקים בקהלת שמוזכר בהם סכל, כגון א-יז ב-ג; ב-יד, ועוד רבים. וראה בשו"ת הרב"ז סוסי' נ. [23] הדס שוטה (סוכה לב ב); הלוף השוטה (משנה שביעית א ז); הירבוזין השוטים (משנה שביעית ט א). וראה פירושו של י. פליקס, תלמוד ירושלמי מסכת שביעית, ח"א עמ' 327, הע' 132.

מיון – שיטות החלוקה של מחלות הנפש הן לפי סיבותיהם הידועות או המשוערות, או לפי התסמינים הקליניים³¹.

החלוקה המקובלת של מחלות הנפש כוללת את הקבוצות הבאות:

פיגור שכלי – ראה ערך פתי.

מחלות נפש הקשורות בתיסמונות אורגניות, הכוללות מחלות מוח, כגון מצב לאחר חבלת ראש, כפיון, טרשת-עורקים מוחית, מחלת אלצהיימר ועוד; תגובות לרעלים; ותגובות למחלות גופניות כלליות.

פסיכוזות, הכוללות הפרעות כפייתיות, רגשי דכאון, חרדה, היסטריה ועוד.

הפרעות אישיות, כגון פסיכופתיה, כפייתיות, התמכרות ועוד.

הפרעות פסיכוסומטיות.

שכיחות – ההפרעות הנפשיות השכיחות ביותר באוכלוסייה הכללית הן התמכרות לאלכוהול ולסמים (19%); הפרעות חרדה ופחדים (15%); והפרעות

בתי מחסה לחולים פסיכיאטריים הוקמו כבר בראשית ימי הביניים²⁹, אך המגמה לפיתוח מוסדות רפואיים מיוחדים לחולי נפש החלה לצבור תנופה רק במאה הי"ח למנינם.

ג. רקע רפואי

הגדרות – מחלות רוח הן סטיות בחיי הנפש, המתבטאות הן בהתנהגות חריגה מהנורמה החברתית המקובלת, והן בחוויה ובחשיבה של הפרט. ההגדרה הרפואית המדוייקת של מחלות נפש רבות היא קשה, ולעתים בלתי אפשרית. ואמנם נעשו ניסיונות רבים לאפיין ולהגדיר את מחלות הנפש והפרעות האישיות למיניהן, אך עד היום אין הגדרות ברורות וחד-משמעיות של הפרעות נפשיות שונות³⁰.

סיבות – קיימות סיבות אחדות להתפתחות מחלות נפש:

רקע תורשתי; שינויים במבנה ו/או בתפקוד של מערכת העצבים המרכזית; שינויים הורמונליים; גורמים פסיכודינמיים; וגורמים חברתיים-סביבתיים.

1090-1098. וראה להלן ברקע המשפטי. [31] הספר הבסיסי לחלוקת מחלות הנפש ולהגדרתן הוא ה-DSM American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder. עד כה (1994) יצאו 4 מהדורות, ובכל אחת מהם שינויים, עדכונים ותיקונים רבים. על ניסיונות להתאמה בין תסמינים פסיכיאטריים על פי מקור זה לבין תסמינים הלכתיים – ראה להלן, וראה בספר:

1338-1341, pp. 13. על ההיבטים ההיסטוריים של התפתחות מקצוע הפסיכיאטריה בארה"ב ראה – Glass RM and Vergare MJ, *JAMA* – 272:1792, 1994 [29] כגון המוסד 'דאלאמראפטאן' בבגוד, בשנת 3117; Bedlam Hospital באנגליה, בשנת 1246; Los Desemparados בוולנסיה שבספרד, בשנת 1409. [30] ראה – Gettner A, *Encyclopedia of Bioethics*, pp. 1059-1064 Baker R, *ibid.* pp.

בין גברים ונשים מאושפזים בבתי חולים פסיכיאטריים בישראל, היינו היו מחלקות נפרדות לגברים ומחלקות נפרדות לנשים. מאוחר יותר התפתחה מגמה לאשפוזים במחלקות מעורבות, כאשר הגברים והנשים מופרדים רק בחדרי האשפוז אבל לא במחלקות. יש הסבורים, שבדרך זו יש תועלת טיפולית, ויש החולקים על כך³⁵. מכל מקום שינוי זה הביא לאירועים רבים של פגיעה וניצול מיני בחולי הנפש המאושפזים³⁶.

טיפול — החולים הקלים מטופלים בדרך כלל במסגרות אמבולטוריות וקהילתיות, על ידי פסיכיאטרים, פסיכולוגים, או עובדים סוציאליים. חולים קשים יותר זקוקים לאשפוז במסגרות מיוחדות לחולי נפש.

כיום קיימות שיטות טיפול מגוונות בחולים פסיכיאטריים, אם כי הצלחתם היא חלקית בלבד. בין הטיפולים הללו יש למנות טיפולים תרופתיים מגוונים (פסיכופרמקולוגיה), הכוללים תרופות נגד פסיכוזות, תרופות נגד דכאון, ותרופות הרגעה; פסיכותרפיה, הכוללת שיטות פסיכולוגיות התנהגותיות אינדיבידואליות וקבוצתיות שונות, פסיכואנליזה, והיפנוזה; הלם באינסולין; נזע חשמלי; ושיטות ניתוחיות.

הפסיכואנליזה היא שיטת טיפול, שפותחה על ידי זיגמונד פרויד בסוף

רגשיות, בעיקר דכאון (8%)³².

רוב מחלות הנפש מתחילות בגיל צעיר יחסית, והן כרוניות³³.

בתי חולים פסיכיאטריים — קיימות שתי צורות של בתי חולים לחולי נפש:

בית חולים פסיכיאטרי, שכולו מיועד אך ורק לחולי נפש; מחלקות פסיכיאטריות בתוך בתי חולים כלליים. אכן, המגמה המסתמנת כיום ברוב ארצות המערב היא להפחית בשיעור המאושפזים הפסיכיאטריים בבתי חולים, ולהגביר את הפעילות המונעת והטיפולית במסגרות קהילתיות.

בישראל — כשליש מסך מיטות האשפוז הן מיטות עבור חולים פסיכיאטריים. בשנת 1981 היו 8,517 חולים פסיכיאטריים באשפוז מלא, ומספר זה ירד ל-6,877 בסוף 1990. בשיטת חישוב אחרת נמצא כי היו 2.1 אשפוזים פסיכיאטריים לאלף תושבים בשנת 1981, ומספר זה ירד ל-1.2 לאלף בשנת 1991³⁴.

בראשית המאה ה-21 היו בישראל 21 בתי חולים פסיכיאטריים ותחנות לבריאות הנפש, ועוד 9 מחלקות ויחידות פסיכיאטריות בתוך בתי חולים כלליים.

גברים/נשים מאושפזים — עד שנות ה-60 של המאה ה-20 היתה הפרדה מלאה

1993. [34] י. לרנר, מ. פופר, הרפואה, קכה:75, 1993. [35] ראה מ. הלפרין, ספר אסיא, ח, תשנ"ה, עמ' 195 ואילך; ע. לוי, רפואה ומשפט, 24:ז, 1992. [36] ראה להלן ברקע

ר. מלמד-כהן, הילד החריג והחינוך המיוחד, פרק ג. [32] Robins LN, et al, *Arch Gen Psychiatry* 41:949, 1984. [33] Michels R and Maarzuk PM, *N Engl J Med* 329:552,

המאה ה-19, והפכה לענף טיפולי ומחקרי

במדעי הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה. השיטה באה להסביר את המניעים בהתנהגות האדם, ואת מבנה אישיותו על פי ניתוח של חוויות נשכחות ומכאיבות בתת-מודע, וחשיפתם והעלאתם אל המודע. מכאן התפתחו תיאוריות שונות על מקורם של דחפים, יצרים, ומבנה האישיות המחולקת לשלוש: סתמי, אני, ואני עליון. תיאוריה זו זכתה למעריצים רבים בשנותיה הראשונות, ואף התארגנו חברות לאומיות ובינלאומיות של מומחים בפסיכואנליזה. בשנים האחרונות יש ביקורת נוקבת נגד התיאוריות שבבסיס השיטה, ונגד היישומים הקליניים השונים של השיטה הזו.

היפנוזה³⁷ היא השרייה מלאכותית של מצב סביל דמוי שינה, שבו יש נכונות מוגזמת לקבלת מרות ופקודות. כדי להביא למצב של היפנוזה יש ליצור תחילה אווירה של סוגסטיה, היינו נכונות לקבל הנחיה והוראות מצד המהפנט, ועירנות מוגברת כלפי פנים. החולה צריך להיות בשלווה רוחנית, ובעל רצון ומוכנות להיכנע להיפנוזה. היסוד הפיסיולוגי ליכולת ההיפנוזה טרם הוברר. כושר ההיפנוזה כאמצעי ריפוי מוגבל להפרעות

פסיכוגניות ופסיכוסומטיות. נזע חשמלי³⁸ מבוצע על ידי מתן גירוי חשמלי קצר בדרגה המביאה לפרוס כללי. טיפול זה הוא אחד הטיפולים השנויים ביותר במחלוקת בפסיכיאטריה.

בשנות ה-40 של המאה ה-20 היה זה טיפול מקובל בארה"ב, וניתן להרבה חולים, במחלות נפשיות מגוונות, ובמינונים גבוהים. דבר זה גרם לנזקים ולתופעות לוואי רבים. עקב כך היתה ביקורת רבה נגד טיפול זה³⁹, ובשנת 1980 ניתן הטיפול רק ל-2.4% מכלל החולים הפסיכיאטריים המאושפזים בארה"ב⁴⁰. בשלהי המאה ה-20 ניכרת שוב מגמה לחזור ולעודד שיטת טיפול זו, תוך הגבלתו לשימוש במחלות מסוימות ומוגדרות בפסיכיאטריה, כגון מצבי דכאון קשים, ומצבים קשים של סכיזופרניה, וטיפול זה הפך שוב להיות מקובל בהוריות פסיכיאטריות מתאימות⁴¹. שכיחות הטיפול הזה בחולים פסיכיאטריים בארה"ב בסוף שנות ה-80 של המאה ה-20 היה 4%-4.25⁴². הסיבוכים של הטיפול כוללים בעיקר מצבי בלבול קשים, והפרעות קשות בזכרון⁴³. בישראל קיימים נהלים מסודרים לטיפול בשיטה זו⁴⁴.

Potter WZ and [42] .160:355, 1992.
Rudorfer MV, *N Engl J Med* 328:882, 1993
[43] ראה פירוט ההוריות, הסיבוכים הרפואיים, הבעיות המוסריות, ודרכי הטיפול הנכונות במאמרים – Consensus Conference: Electroconvulsive therapy. *JAMA* 254:2103, 1985; NCDEU update, *Psychopharmacol Bull* 27:9, 1991 [44] נהלים לטיפול בנועי-חשמל (ECT), חוזר מנכ"ל משרד הבריאות, 21.11.1991; תקנות לטיפול בחולי נפש,

המשפטי. [37] hypnosis. ביונית פירושו שינה.
[38] electroconvulsive therapy = ECT.
[39] על דפוסי המחשבה להתנגדות לנזע חשמלי ראה במאמר – Fink M, *Am J Psychiatry* Consensus Conference: [40] .134:991, 1977
Electroconvulsive therapy. *JAMA* 254:2103, 1982
[41] American Psychiatric Association Task Force on ECT, Washington, American Psychiatric Press, Buchan H, et al, *Br J Psychiatry* ;1990

לאחר שנכשלו כל הדרכים הטיפוליות המקובלות, ורק בחולים שמסוגלים להבין ולהסכים באופן מודע לניתוח⁵⁰. מתקבלות תוצאות חיוביות בכמחצית מהחולים המנותחים, ותופעות הלוואי הן מיזעריות⁵¹.

ד. השוטה במקרא ובחז"ל

אישים – מצינו במקרא ובחז"ל מספר אישים שסבלו מהפרעות נפשיות, או שהתנהגו כמי שסובלים מהפרעות כאלו:

שאול המלך סבל מדכאון⁵². יש מי שכתב, שהוא סבל מפחדים וממחלות רבות, שגרמו לו תחושת מחנק⁵³; יש מי שכתב, שמחלתו היתה בכך שהיה פזיז ונחפז, ועושה דברים ללא שיקול הדעת⁵⁴. במונחים מודרניים ייתכן שהכוונה לתיסמונת הפרעה בקשב וברכוז עם פעילות-יתר⁵⁵; יש מי שכתב, שהוא סבל מהתקפים כפיוניים⁵⁶; ויש מי שכתבו, שהתנהגותו ותגובותיו היו בהתאמה למצב העניינים בממלכתו, ואין לראות בהם

פסיכו-כירורגיה – אחד הטיפולים הדרמטיים בחולים פסיכיאטריים הוא הפסיכו-כירורגיה⁴⁵, היינו ניתוח נוירו-כירורגי של כריתת חלקי מוח מתאימים, כדי להשפיע לטובה על מחלת הנפש. עידן הניתוחים הללו החל בשנת 1935, כאשר בוצעו לראשונה ניתוחים לכריתת שתי האונות הקדמיות בחולים סכיזופרניים⁴⁶. בעשור הראשון לאחר המצאת ניתוח זה הוא בוצע באלפי חולים, בעיקר בארה"ב⁴⁷. במשך הזמן התברר, כי יש לטיפול זה תופעות לוואי ונזקים משמעותיים: חוסר עכבות התנהגותיות, הפרעות חברתיות, חוסר איכפתיות ויוזמה, ופגיעה בתיפקוד השכלי. עקב כך התרבו הביקורות נגד תהליך זה⁴⁸, ובשנים האחרונות אף הגיע הדבר לידי הפגנות אלימות נגד מוסדות רפואיים בארה"ב שעסקו בפסיכו-כירורגיה.

כיום הניתוח המבוסס ביותר בתחום הפסיכו-כירורגיה הוא פגיעה סטראוטקטית במערכת הלימבית במוח⁴⁹. ניתוחים אלו מבוצעים רק בחולים קשים,

Watts JW, *Arch Neurol Psychiatr* 58:417, Editorial, *Psychiat Q* 20:307, [48]. 1947
Lovett LM and Shaw DM, *Br J Psychiat* [49]. 1946
Bridges [50]. *J Psychiat* 150:148, 1987
PK, *Bull Royal Coll Psychiatr* 8:146, 1984
Paynton A, et al, *Br J Neurosurg* 2:297, [51]
1990; צ.ה. רפפורט, הרפואה, קב: 269, 1992.
[52] כמתואר בשמו"א טו יד; שם יח י.
[53] יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ו ח ב.
[54] האלשיך, שמו"א שם. ויתכן שזהו המוצב המתואר ברמב"ם ערות ט ט, המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר.
[55] Attention deficit hyperactivity disorder
ADHD = ADHD. [56] ראה ע' נכפה.

התשנ"ב-1992, תקנה 34. וראה בהרחבה סדרת מאמריו של ע. לוי, מכתב לחבר, 7: 9921, 54(7): ועד 7: 54(9), 1993, וכן במאמר – ר. דורסט ואח', הרפואה, קב: 80, 1994. מן הראוי להדגיש, כי בישראל נזע חשמלי הוא הטיפול הפסיכיאטרי היחיד, שלגביו טרח החוק לאפשר לחולה-נפש מאושפז להתנגד – ראה Levy A and Davidson S, *Med Law* 3:405, 1984. וראה ביקורת על כך במאמרם של ר. דורסט ואח', הרפואה, שם. [45] יש המכנים שיטה זו בשם functional neurosurgery או leucotomy.
Moniz E, *Am J Psychiatry* 93:1379, [46]
1937. המנתח מוניץ אף זכה לפרס נובל בשנת 1949 על טיפוליו אלו. [47] Freeman W and

התנהגות של שטות מועילה ואף מצילה חיים – "אמר (דוד המלך) לפני הקב"ה, כל מה שעשית בעולמך יפה, חכמה יפה מן הכל, חוץ מן השטות, מה הנאה בשוטה זה, אדם מהלך בשוק וקורע בגדיו והתינוקות משחקין בו ורצין אחריו, והעם משחקין עליו, זה נאה לפניך, אמר לו הקב"ה לדוד, דוד, על שטות אתה קורא תגר, חייך שתצטרך לו"⁶⁵.

יש בחז"ל דעות, שאין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות⁶⁶.

זנות היא מעשה שטות⁶⁷.

בן סורר ומורה עושה את מעשיו הרעים מתוך שטות⁶⁸.

כל אלו הן התנהגויות סוטות מבחינה מוסרית-הלכתית, אך אינן שייכות להגדרת המושג שוטה מבחינה משפטית-הלכתית, ויתכן שהשימוש שוטה ביחס למצבים אלו הוא בהשאלה לטפשות⁶⁹.

השגעון הוא עונש לאי-קיום מצוות⁷⁰.

היגדים שונים – לפי דעת חז"ל אין בידינו שום רפואה לרפאות שוטה

התנהגות פסיכוטית, כמו שאין לראות בהתאבדותו התנהגות פסיכוטית, אלא מותאמת למצב⁵⁷. מכל מקום אין בתיאור מעשיו והתנהגותו של שאול כדי לענות על ההגדרות ההלכתיות של שוטה⁵⁸. הטיפול שהוצע לו היה לנגן לו, היינו ריפוי במוזיקה⁵⁹.

דוד המלך חיקה התנהגות של שוטה, כאשר ברח מפני שאול אל אכיש מלך גת. לפי המסופר במדרש, הוא כתב על דלתות השער "איש מלך גת מחוייב לי מאה רבוא, ואשתו חמישים"⁶⁰, והוריד רירו על זקנו⁶¹.

נבוכדנצר סבל משגעון⁶². הוא נטרד מחברת בני אדם, ואכל עשב כמו שור, וגופו נתמלא טל השמים, כי ישב ללא מחסה, ושערו גדל כמו נשר, וצפורניו גדלו כצפורני עופות דורסים. מצב זה נמשך שבע שנים. תיאור זה מתאים לפסיכוזה, כנראה מצורה פרנואידיית⁶³.

רכי יוחנן נטרפה דעתו עליו לאחר מות ריש לקיש⁶⁴.

סיבות – אף שאין אנו יודעים מדוע נגזר על בני אדם להיות שוטים, אין עניין השוטים מיותר בעולם, ויש מצבים שבהם

[59] שמו"א טו טז. [60] ילקוט שמעוני, שמו"א רמו קלא. [61] שמו"א כא יד. וראה בילקוט שמעוני שם, שבתו של אכיש היתה משוגעת, ולכן הכיר את ההתנהגות הזו. [62] דניאל ד כט-לד. [63] ראה פרויס, עמ' 311. [64] ב"מ פד א. [65] ילקוט שמעוני, שמו"א רמו קלא. [66] סוטה ג א. [67] בכורות ה ב. [68] ספרי דברים כא יח. [69] ראה לעיל הע' 21. [70] דברים כח כח; שם כח לד; זכריה יב ד.

Preuss J, *Biblical and Talmudic* [57] Gorlin; *Medicine*, Trans F. Rosner, p. 312 M, *Proceeding of the Association of Orthodox Jewish Scientists*, vol. 2, pp. 43-62, 1969. וראה עוד בפירוש האברבנאל בשמו"א שם. אמנם יש שניסו למצוא קווים פרנואידיים, פסיכויים, והיסטריים בהתנהגותו – ראה Gorlin, שם. [58] ראה להלן הע' 110 ואילך, שאין זה מתאים לאף שיטה בנידון.

גנדרופוס⁷⁹ — יש מי שכתב, שהוא חולי האוחז מתוך דאגה, או שנתחמם גופו ויוצא למקום האוויר⁸⁰, והוא חולי של שטות, וכשעובר החולי הרי הוא פיקח⁸¹. יש הסבורים, שהמדובר באנשים היוצאים בלילות פברואר, ומייללים בין הקברות כזאבים, או נובחים ככלבים⁸².

טירוף הדעת — הוא מצב זמני של בלבול ושיבוש שכלי בלי תופעה של מחלת שגעון ממש. בדרך כלל הדבר נובע מחמת חולי גופני חריף⁸³.

כוליקוס⁸⁴ — הכוונה כנראה לדכאון זמני⁸⁵.

קורדייקוס — הוא מצב בלבולי זמני וחולף, שניתנו לו מספר הסברים⁸⁶.

רוח רעה, או מרה שחורה⁸⁷, או רוח קצריט⁸⁸, או רוח תזזית⁸⁹ — היינו

משטות⁷¹.

רוח רעה היא אחת משלוש דברים שמעבירים את האדם על דעת קונו, ולפיכך צריך לבקש עליו רחמים⁷².

מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים, וניתנה לשוטים ולתינוקות⁷³.

השוטה מלמד את בניו שטויות⁷⁴.

אין שוטה נפגע, כלומר השוטה אינו מכיר בפגעי⁷⁵.

אין מביאים ראייה מן השוטים⁷⁶.

שוטה בדרך כלל איננו נדבק לדבר אחד של שטות, אלא עושה או אומר דברים שונים של שטות⁷⁷.

מחלות נפשיות — מצינו מספר מחלות נפשיות שתוארו על ידי חז"ל⁷⁸:

קינטרופוס, ואשר תוארה על הרופא מרצלוס בן המאה השלישית למניינם. וראה בשו"ת חכמי פרובינציה סי' נז-נח, שהוא חולי בעל עונה ידועה, ימשול עליו המקרה ההוא בלילות, ועם השגת האור יסורו מחשכי רעיוניו. [83] ראה נידה יג א — והשוטה וכו', ושנטרפה דעתה, ושנטרפה דעתה היינו שוטה, שנטרפה דעתה מחמת חולי. וכתב הרמב"ם בפיהמ"ש שם, שנתערבב שכלה מחוזק החולי כמו שיקרה בחולאים החדים. לשון טירוף הוא בלבול, כמו טרף בקלפי, או ביצים טרופות, וראה בע' טרפה, הע' 1, ולפיכך המצב מתאים ל-delirium. [84] חגיגה שם. ולפי הירושלמי שם הגירסא היא קינוקוס. [85] ראה י. בוק, שם, עמ' 241. [86] ראה ע' מחלות הע' 183 ואילך. [87] משנה שבת ב ה; שבת כט ב. [88] בכורות מד ב. [89] במדבר רבה יט ד.

[71] גיטין ע ב. [72] עירובין מא ב. [73] ב"ב יב ב. וראה א.א. אורבך, חז"ל — אמונות ודעות, עמ' 516, הע' 11, שלעתים גילויים מטאפיסיים מצויים במצבן ההתחלתי של מחלות רוח, וידוע הפתגם שילדים ושוטים אומרים את האמת. [74] שבת קכא ב. [75] שבת יג ב; ירושלמי תענית ג ח. [76] שבת קד ב; חולין מט ב; נידה ל ב. [77] גיטין סח ב. [78] תיאור המחלות לפי סדר א-ב. [79] בבלי חגיגה ג ב; ירושלמי תרומות א א; ירושלמי גיטין ז א. מופיע בצורות משובשות שונות בחילופי הגירסאות בבבלי ובירושלמי, כגון גנדרופוס, קניטרופוס, קנטרופוס, קנטרוכוס, גרדפוס, גנדרופוס. [80] רש"י חגיגה שם. [81] ערוך ע' גנדרופוס. [82] ראה בספרו של י. בוק, אחריותו הפלילית של הלוקי בנפשו, עמ' 240. הכוונה למחלה שהיוונים תיארוה בשם ליקנטרופוס או

המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר, הרי אלו בכלל השוטים¹⁰¹, ואלו אנשים שאינם מתונים בענייניהם, אלא כל מעשיהם עושים במהירות, ולא מבינים לסוף העניין ולתכלית המעשה¹⁰². ומשמע שהם אנשים עם קווים פסיכופטיים, שאינם מסוגלים לחשב את מעשיהם, ומשום כך מסתכסכים בקלות עם אחרים, עוברים עבירות, ומתנהגים באלימות ובאימפולסיביות.

איש מטורף וטפשות מתווספת עליו מדי יום, וכאשר מרגיזים אותו, מכה והורג ובוטח ונושך¹⁰³.

מלנכוליה או מרה שחורה — הוא מצב של דכאון¹⁰⁴. שוטה בגלל מרה שחורה שנקראת מלנכוליה הוא בכלל השוטים אם הוא מתנהג בטירוף הדעת ודעתו משובשת תמיד¹⁰⁵.

מי שאמר על עצמו שהוא משיח, וזה גרם לו לעשות עוד מעשי שטות, שדרש לקרוא בתורה ולהיות ש"ץ בכוח, ועלה על אילנות לדרוש דרשות, ולפעמים הלך ערום באומרו שהוא כמו אדם הראשון קודם החטא, ודברים אלו באו בהתקפים, ובין ההתקפות היה בריא ומדבר לעניין¹⁰⁶.

שיטה פסיכו-סומטית — מן הראוי

דכאון⁹⁰, שיברח החולה ויידל מן הטבע האנושי הממוצע כאשר יראה האור, או כשיתחבר עם בני אדם וישתעשע, ותנוח נפשו בחושך ובהתבודדות בעת השתוממות⁹¹, ואין עושים שום דבר של שגגון, רק יושבים בעצבות ורחוקים מחברת בני אדם, ואינם מבקשים לאכול, וכשנותנים להם לאכול — אוכלים, ואין מתחילים לדבר, וכששואלים אותם, עונים מעט דברים, ואין מדברים דברים של שגגון⁹². ויש מי שכתב על רוח רעה, שנכנס בו רוח שידה ורץ והולך⁹³, ורוח קצרית הוא שד⁹⁴. רוב הצורות רוח רעה מהוות סכנה⁹⁵, ויש שאינן מסוכנות⁹⁶.

רעיון⁹⁷ — מי שמחפש להמית עצמו מאיזה פחד שנכנס בדמיונו, אבל הוא בעל שכל בריא⁹⁸.

מתוארת מחלת שטות שאדם מרכיץ ראשו לסימן חיובי או שלילי ללא קשר לשאלה הנשאלת או למציאות שעליה צריך להשיב⁹⁹.

גם בין הפוסקים מצינו תיאורים של מחלות נפש שונות:

הרץ ברשות הרבים הוא מנהג המשוגעים¹⁰⁰.

[100] רמב"ם דעות ה. ח. וראה בלח"מ שם. [101] רמב"ם עדות ט ט. [102] סמ"ע חו"מ סי' ל"ה סקכ"ב. [103] שו"ת הרא"ש כלל מג סי' ג. [104] ראה לדוגמא בשו"ת דברי מלכיאל ח"ז סי' לו; שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ב; שו"ת בית אפרים סי' פט. וראה להלן הע' 157. [105] שו"ת עטרת חכמים חאבהע"ז סי' יח. [106] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א

[90] רמב"ם בפירוש המשנה בשבת ובבכורות שם, מצב המכונה מלנכוליה. [91] פיהמ"ש לרמב"ם, שבת שם. [92] ערוה"ש אבהע"ז קכא יג. [93] רש"י תענית כב ב ד"ה מפני. [94] רש"י בכורות שם. [95] כמבואר ברש"י תענית שם. [96] ראה רמ"א או"ח שכח לה. [97] ירושלמי שבת יד ג. [98] חו"ר מאיר שמחה בשו"ת סי' ו. [99] גיטין ע ב.

המפורסמת על הגט מקליווא¹⁰⁸, ולאחר מכן בפולמוס נרחב בעניין דומה בדור שלפניו¹⁰⁹.

המקור התלמודי היסודי¹¹⁰ – איזהו שוטה גמור האמור בכל מקום, שפטור מן המצוות ומן העונש, ואין קניינו קניין, ואין ממכרו ממכר¹¹¹: היוצא יחידי בלילה, והיינו דווקא שלא במקום יישוב¹¹², אבל אם עושה דרך שטות, אפילו אם יוצא יחידי בלילה במקום יישוב¹¹³; והלן בבית הקברות, אפילו אם אינו יחידי¹¹⁴, ואפילו אם בית הקברות הוא בתוך העיר¹¹⁵; והמקרה את כסותו,

לציין את חידושו וייחודו של הרמב"ם כרופא בהכרתו השיטתית בהשפעת גורמים נפשיים על תהליכי הגוף הפיסיים. הרמב"ם נחשב כאחד ממפלסי הדרך של שיטה זו¹⁰⁷.

ה. פרטי דינים

גדר שוטה

מקורות כלליים – יסודות גדר השוטה מצויינים בתלמוד ובראשונים, ונתבארו באריכות בין האחרונים, ובמיוחד נדונה שאלה זו באריכות סביב המחלוקת

פסל רבה של מנהיים את הגט, מפני שלהערכתו היתה התנהגות הבעל בגדר של שוטה לדבר אחד, שכן הפחדים היו בלתי מבוססים כלל ועיקר, והם ביטאו מצב של שגעון. רבה של מנהיים פנה לרבני פרנקפורט בנידון, ואף הם יצאו נגד כשרות הגט הזה, אלא שלא פרסמו את נימוקיהם. בראש הפוסלים את הגט היה הרב אברהם אביש בן צבי הירש, רבה של פרנקפורט. בפולמוס על כשרותו של הגט השתתפו כל גדולי הדור ההוא – הר"י עמדין, הנוב"י, השאגת אריה, הקרבן עדה ועוד, ודעותיהם פורסמו בספר אור ישראל שהוציא רבה של קליווא, ובספר אור הישר, בעריכת הרב אהרן סימון מקופנהגן. רובם הכשירו את הגט מנימוקים שונים. וראה ביחס לתולדות העניין בפת"ש אבהע"ז סי' קכא סק"ב; שו"ת נפש חיה חאבהע"ז סי' כז; ש. טל, סיני, כד, תש"ט, עמ' קנב ואילך, ועמ' ריד ואילך; משפטי הדעת, עמ' רס ואילך. [109] דברי הפוסקים הללו כונסו בספר אור ישרים. [110] תוספתא תרומות א ג; בבלי חגיגה ג ב; ירושלמי תרומות א א; ירושלמי גיטין ז א. [111] רש"י חגיגה שם ד"ה איזהו. [112] טורי אבן, חגיגה שם. והסכימו עמו בשד"ח מערכת אישות סי' ב, ובשו"ת מחזה אברהם ח"ג חאבהע"ז סי' כד. [113] זכר חגיגה, שם. [114] טו"א שם. [115] תואר משה פי"א אות

סי' קכ. [107] שיטה זו תוארה בהרחבה על ידי הרמב"ם בפרק ג' של ספרו הנהגת הבריות. וראה מאמרו של י. לייבוויץ, הרופא העברי, שנה לה, חוב' א, 1962, שתיארו זה של הרמב"ם הוא הנכס היקר ביותר שלו בפסיכו-נוירולוגיה. [108] Kleva, עיר בגרמניה הצפונית-מערבית בארץ הריינס, על גבול הולנד. הפולמוס התעורר בשנת תקכ"ו (1766) כתוצאה מגט שסידר הרב ישראל ליפשיץ (סבו של בעל התפארת ישראל על המשניות) בעיר זו לאחד בשם איציק נייבורג ממנהיים. איש זה נשא לאשה את לאה גונצהויון מבון. בשבת הראשונה אחר החתונה ברח החתן אל מחוץ לעיר, ואחר כך נמצא מסתתר אצל גוי כפרי. כשהחזירוהו סיפר החתן שברח מפני שהיתה עליו אימת מוות. לאחר מכן נסע הזוג לעיר בון, ושם אמר הבעל שהוא שרוי בסכנה גדולה, שמחמתה עליו לעזוב מיד את אשתו ואת מדינת גרמניה, ולנסוע לאנגליה. על מנת שלא לעגן את אשתו הצעירה הוא ביקש לסדר בדחיפות גט, ומכיוון שבאותו זמן לא היה בית דין בבון הוא נסע לעיר קליווא. רבה של העיר, הרב ישראל ליפשיץ, התרשם מהבעל שהוא שפוי, ושהתנהגותו איננה מעידה על שגעון, וכן התרשם מהסיבה הסודית שהבעל מסר ביחס לדחיפות עזיבתו את גרמניה. לפיכך הוא סידר את הגט. כאשר נודע במנהיים על הגט החפוי,

כסותו – אולי בעל מחשבות הוא, או שמא כוליקוס אחזו¹²². ואפילו אם עשה מעשה שטות חמורים וחריגים מאד, אבל אם ניתן לתלות זאת בהסבר מניח את הדעת, כגון שעושה כן מחמת צער, או מחמת פחד, אינו נחשב כשוטה¹²³. וכך אם עשה מעשים חריגים בגלל איזה חשבון ושיטה שיש לו, אף אם אלו מעשים סכלים ביותר, ובכל שאר הדברים הוא מתנהג כפיקח, אינו נחשב כשוטה, ודינו כפיקח אלא שהוא רשע¹²⁴.

המשותף לכל ההסברים, שאף שהמעשים חריגים, אין הם בהכרח מעידים על שטות מוחלטת, אלא על התנהגות חריגה אשר ניתנת להסבר מסויים, או שהיא רק זמנית וחולפת.

כמו כן לא נאמרו סימנים אלו אלא כשהם מצביי התנהגות חריגים באופן מובהק מהנורמה המקובלת באותה חברה ובאותו זמן, אבל אם בזמן אחר אין זה נחשב כמעשה חריג, וכגון כיום מי שהולך יחידי בלילה איננו עושה מעשה חריג, אין זה מגדיר שוטה.

כמו כן לא נאמרו סימני השוטה אלא

שהוא ביטוי לאי-שליטה על דחפים של כעס, ויצר של הרס בלתי מרוסן, ויתכן גם שזה ביטוי לסטיה בהתנהגות מינית של התערטלות¹¹⁶; והמאבד כל מה שנותנים לו – יש הסבורים, שאין הכוונה דווקא שזורק בידים, אלא אף אם אינו מניח את הדבר במקום המשתמר¹¹⁷, יש סבורים, שהכוונה דווקא שזורק בידים¹¹⁸, ויש מי שחילק, שאם לא מניח במקום המשתמר כי הוא מבוהל ובעל מחשבות וכיו"ב, אין דינו כשוטה, ואם עושה כן מתוך כוונה שלא יטלנו כלל וכיו"ב, הרי זה שוטה¹¹⁹.

פרשנות סימני השוטה – הגדרה זו של השוטה היא דווקא אם עושה מעשים אלו דרך שטות, אבל אם עושה אותם מתוך סיבה הגיונית, או שיש הסבר למעשיו, אפילו עשה כל הסימנים הללו, אין דינו כשוטה¹²⁰.

ואמנם כל אחד מהסימנים הללו יכול להתפרש בדרך שאיננה מגדירה את האדם כשוטה: הלן בבית הקברות – שמא עושה כך כדי שתשרה עליו רוח טומאה, או שהוא מקטיר לשדים; היוצא יחידי בלילה – אולי גנדיפס אחזו¹²¹; מקרע

סקנ"ד; שו"ת עזרת כהן סי' סו-סח. והיינו אף שלהלכה מספיק סימן אחד לעשותו שוטה, כמבואר להלן הע' 126. וראה עוד בשו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' קכ ענף א. [121] בהגדרת מחלה זו ראה לעיל הע' 81-78. [122] בתיאור מצב זה ראה לעיל הע' 85-84. ואף שהסברים הללו ניתנו בגמרא לשיטת הסובר שיש צורך בכל הסימנים, אבל גם להלכה אם אפשר להסביר התנהגות בדרך שאיננה שטות גמורה, אין הוא שוטה. [123] שו"ת בית יצחק חאבהע"ז ח"ב סי' ב. [124] שו"ת אגרות משה

ד. [116] ראה ע' מיניות הע' 535. [117] פרמ"ג יו"ד סי' א במשב"ז סק"ב; תבו"ש שם סקמ"ה; זבחי צדק שם סקנ"ג. [118] פרישה יו"ד סי' א סק"ו. וראה בדעת שם סקמ"ה; שו"ת הרב"ז סי' נ. [119] דעת יו"ד שם סקמ"ה. ואגב, ראה בשו"ת נוב"ק חאבהע"ז סי' נא, בעניין עגונה שבעלה היה שוטה ונעלם ומצאו גופה בנהר, והיו סימנים בבגדיו, ודן שם אם יש לחשוש שאיבד בגדיו מדעתו, והנמצא הוא אחר שלקח אותם עיי"ש. [120] ש"ך ופרמ"ג יו"ד סי' א סק"ד; פרי"ח שם סק"ד; זבחי צדק שם

יש הסבורים, שרק מי שיש בו אחד מארבעת הסימנים הללו הרי הוא מוגדר כשוטה, אבל סימני שטות אחרים אינם מגדירים אותו כשוטה¹²⁸, ולפיכך קיימת הגדרה מדוייקת וקבועה לשוטה בהלכה. ובטעם שיטה זו, יש שכתבו שהוא מהלכה למשה מסיני, שכך הוא שיעורו של שוטה¹²⁹; ויש הסבורים, שכל אדם שנטרפה דעתו, ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים, אף על פי שהוא מדבר ושואל כעניין בשאר דברים, הרי זה נחשב בכלל השוטים, והסימנים המוזכרים בתלמוד אינם אלא דוגמאות בלבד¹³⁰, ולא נאמרו אלא להגדיר את חומרת שיבוש הדעת, לומר שלא כל התנהגות חריגה בהכרח מגדירה את האדם כשוטה¹³¹. לפיכך אין דרך להגדיר בדיוק את מצב השוטה, ואמנם לשיטה זו ההגדרה היא "לפי מה שיראה הדיין, שאי אפשר לכוון

במי שאין השטות מתבטאת בכל דרכיו והליכותיו, אלא שהוא שוטה לדבר אחד, או כאשר אין אנו מכירים את האדם הנידון, ואין באפשרותנו לבודקו; אבל מי שמתנהג בעליל כשוטה גמור, והוא מתנהג כמשוגע לעינינו, דינו כשוטה לכל דבר, גם אם אין בו אחד מהסימנים המנויים בחז"ל¹²⁵.

כל הסימנים או חלקם – נחלקו האמוראים¹²⁶ אם לצורך הגדרת שוטה צריך שיהיו בו כל הסימנים, או מספיק להגדירו כשוטה באחד מהם. להלכה נפסק שמספיק סימן אחד¹²⁷.

סימנים הכרחיים או דוגמאות – הראשונים נחלקו בשאלה אם הסימנים המופיעים בגמרא הם דווקא, או שהם דוגמאות בלבד:

קנג; שו"ת דברי חיים חאבהע"ז ח"א סי' נג, וסי' עד-עה. וכן משמע משו"ת הריב"ש סי' תסח. ויש להעיר, כי ביו"ד א ה פסק המחבר כדעת הרבנו שמחה, בעוד שבב"י אבהע"ז סי' קכא, ובכס"מ מכירה כט ה, משמע שנוטה לדעת הרמב"ם, שאין אלו אלא דוגמאות בלבד (בשיטת הרמב"ם ראה להלן בהערה הבאה). ולעניין שיטת הרשב"א בנידון – ראה בשו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ד; דעת יו"ד סי' א אות מב; שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' נה. [129] ראה שו"ת דברי חיים חאבהע"ז ח"א סי' עד; שו"ת צפנת פענח סי' קג-קו. [130] רמב"ם עדות ט ט, על פי הבי"א אבהע"ז סי' קכא; המאירי חגיגה ג ב; שמ"ח יו"ד סי' א סכ"ט. ומה שמשמע מהטור אבהע"ז סי' קכא, שמי שנשתתק, והשיב על פירות חורף בקיץ, וודאי שוטה הוא – ראה מה שכתבו בנידון בשו"ת עטרת חכמים חאבהע"ז סי' כז; שו"ת מחזה אברהם ח"ג חאבהע"ז סי' כד. וראה עוד תשובתו של הגר"י אברמסקי, מובאת באוצה"פ סוף כרך ב. [131] מהר"ק שורש יט;

חאבהע"ז ח"א סי' קכ ענף ג. [125] שו"ת עטרת חכמים חאבהע"ז סי' יז; שו"ת דברי חיים ח"א סי' עח, וסי' נג; שו"ת אור שמח סי' יג; שו"ת נפש חיה חאבהע"ז סי' כז; תבו"ש יו"ד סי' א סקי"א. וראה להלן הע' 130 ואילך. [126] חגיגה שם. [127] רמב"ם עדות ט ט, וראה בכס"מ שם; רא"ש חולין פ"א סי' ד; טושו"ע יו"ד א ה; שם חו"מ לה ח. אך ראה במהר"י בן מלכי צדק, ריש תרומות, שפסק שצריך את כל סימני השוטה, וראה מה שכתב עליו בשו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' קכ ענף ג. ויש מי שכתב, שמאבד מה שנותנים לו הוא סימן יותר מובהק לשגעון משלושת הסימנים האחרים – ראה שו"ת הרב"ז סי' נ. [128] רבנו שמחה משפירא, ותלמידו רבנו אביגדור הכהן, הובאו דבריהם בב"י אבהע"ז סי' קיט, וסי' קכא; מרדכי רפ"ז גיטין; שו"ת מהר"ק שורש יט ענף ג. וראה רש"י נידה מה ב ד"ה אפילו אמרו. וכן פסקו בשו"ת זכרון יוסף, חאבהע"ז סי' י; שו"ת צמח צדק חאבהע"ז סי'

יש מי שכתבו, שמחלוקת זו היא דווקא באדם שכל מעשיו כבן דעת, רק בדבר אחד דעתו משובשת, אבל מי שדעתו מטורפת ועושה מעשים רבים של שטות, ואיננו בכלל ישוב הדעת, כולם מודים שנחשב כשוטה¹³⁸; יש מי שכתבו, כי אדם המבולבל בשעתו, ומדבר דברים שאין להם שייכות כדרך המשווגעים, הוא משוגע גמור לכל הדעות, ולזה אין צורך בסימנים, אלא זה בגדר טביעת עין שהוא שוטה¹³⁹; יש מי שכתבו, שלשתי השיטות היינו דווקא כשעושה מעשה שטות בידיים, אבל אם הוא רק מדבר דברי שטות, אינו נחשב לשוטה¹⁴⁰, ויש מי שסייג דברים אלו שהוא דווקא כשהוא מדבר דברי שטות בדבר אחד, אבל אם מדבר דברי שטות בכמה עניינים, דינו כשוטה, אף אם לא עשה מעשה שטות¹⁴¹, ויש הסבורים, שאין להבדיל בין שני מצבים אלו¹⁴².

אוטיום היא הפרעה קשה בתיקשורת, כאשר החולה איננו מסוגל ליצור קשר

הדעת בכתב¹³². יש מי שכתבו, ששיטה זו נכונה בכל עניני התורה¹³³; ויש מי שכתבו, שדווקא בעדות מוגדר השוטה כשעושה כל דבר שנחשב כשטות, אבל בשאר ענייני הלכה, גם לשיטה זו, צריך שיעשה דווקא מהדברים המוזכרים בתלמוד¹³⁴; יש מי שכתבו, שגם לשיטה זו מה שמספיק להחשיבו כשוטה בדבר אחד, היינו דווקא אם הוא אחד מהדברים המוזכרים בתלמוד¹³⁵; ועוד יש מי שכתבו, שגם לשיטה זו הוא נחשב כשוטה דווקא אם מתחילה סבל מכל הסימנים המוזכרים בתלמוד, אלא שאם נשתפה מכל הדברים, ולא נשאר אלא שעדיין דעתו משובשת בדבר מהדברים, הרי זה מברר שלא הבריא משטותו¹³⁶; ויש מי שחלק על דבריו, שאין להבדיל בין תחילת שטותו לבין המצב כשנשתפה¹³⁷.

מצבי שטות שונים – מצינו בפוסקים ריבוי של שיטות וחילוקי דינים ביחס למצבי שטות שונים:

תשנ"ב, עמ' סד ואילך. [135] ביאור הגר"א, חו"מ סי' לה סקט"ו. [136] הרה"ג מדעסוי, הובאו דבריו בס' אור הישר סי' כה. [137] שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' נה. [138] מהרי"ו סי' נב; דעת יו"ד סי' א סק"מ; עטרת חכמים (לר' ברוך פרנקל) אבהע"ז סי' יז; שו"ת מהרי"א הלוי ח"א סי' קלה; שו"ת מחזה אברהם ח"ג אבהע"ז סי' כז; שו"ת מקדשי השם סי' מז. [139] שו"ת אור שמח ח"ג סי' יג, ובתשובתו המובאת בס' אור ישרים סי' יב. [140] הנוב"י, הובאו דבריו בס' אור הישר סי' ל; שו"ת נפש חיה אבהע"ז סי' כז; שו"ת בית יצחק אבהע"ז ח"ב סי' ד. [141] שו"ת עורת כהן סי' סז. [142] שו"ת צמח צדק אבהע"ז סי' קנג-קנה; שו"ת בית אפרים אבהע"ז סי' פט; שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' קלו. וראה עוד בשו"ת עין יצחק סי' ט, ובפת"ש אבהע"ז סי' קכא

הנוב"י והרב שאול אמסטרדם, הובאו דבריהם באור הישר סי' כט וסי' לד. [132] רמב"ם שם. ואכן מומחים בשטח הפסיכיאטריה והמשפט הפלילי הגיעו רק בשנים האחרונות להבנה זו, שאין יכולת לתת הגדרה לשונית מדוייקת ומקפת למחלות פסיכיאטריות – ראה י. בוק, עמ' 230. וראה להלן ברקע המשפטי. [133] תבואות שור, יו"ד סי' א סקכ"ט; הרב יוסף משטיינהרט, הובא באור הישר, סי' כ, ובשו"ת זכרון יוסף אבהע"ז סי' י; שו"ת חת"ס אבהע"ז ח"ב סי' ד; שו"ת ברית אברהם אבהע"ז סי' עו; שו"ת מחזה אברהם ח"ג אבהע"ז סי' כז. [134] שו"ת מהרי"ט ח"ב אבהע"ז סי' טו; הנוב"י בספר אור הישר סי' ל; אבן האזל על רמב"ם עדות ט ט. וראה באריכות בשו"ת אגרות משה אבהע"ז ח"א סי' קכ. וראה עוד במאמרו של הרב ש. דיכובסקי, תורה שבעל פה, לג,

אבל אין בו הסימנים המוזכרים בתלמוד, יש שהוא פטור ממצוות מסוימות, או שהוא פסול בעניינים שונים מחמת שאינו בר דעת לאותה מצווה או לאותו עניין, ויש לבדוק בכל מקרה לגופו באיזו מידה אותו אדם הוא בר-דעת לאותו עניין, וזהו החילוק בין דינים כמו מצות ראייה, קרבנות, גיטין, וקידושין – שבהם יש צורך בהגדרת שוטה לפי הסימנים שבתלמוד, ומשום גזרת הכתוב, לבין קניינים, כגון מקח וממכר, וכן שחיטה וכתובת הגט, שבהם קובע אם האדם הוא בר-דעת לאותו עניין¹⁴⁷.

באופן דומה יש מי שחילק בין מצוות, שבהם הצריכה התורה אישיות שלימה בכל הפרטים, לפיכך מי שהוא שוטה בדבר מן הדברים איננו כשר להם, לבין קניינים וכן גיטין וקידושין, שאין צורך באישיות שלימה בכל הפרטים, ודי אם באותו עניין הוא פיקח, לפיכך אין שוטה פסול לעניינים אלו אלא במידה שדעתו משובשת באותו עניין דווקא¹⁴⁸. ועוד יש מי שכתב לחלק בין חיוב במצוות, שאין חיוב לחצאיין, ולכן אם הוא שוטה לדבר אחד, אף על פי שהוא כפיקח לשאר דברים, הרי הוא פטור מכל המצוות, וכן פסול הוא לעדות משום שאינו בר מצוות, לבין חיוב בקניינים, ששם תלוי הדבר אם הוא בר-דעת, ולכן שוטה לדבר אחד אבל

חברתי ותיקשורתי עם הזולת. יש אוטיסטים שתיפקודם השכלי תקין, ויש הסובלים גם מפיגור שכלי. יש מי שכתב, שהגדרתו ההלכתית של אוטיסט יכולה להיות כשוטה לדבר אחד או כחרש¹⁴³.

מצבים הלכתיים שונים – יש מי שחילקו בין ההגדרות של שוטה דלעיל לענייני הלכה שונים:

יש מי שכתב, שמי שהוא שוטה בארבעת הסימנים שבתלמוד, הרי הוא שוטה לכל התורה ולכל דבר, אבל מי שדעתו נטרפת ומשובשת תמיד בדבר אחד, הרי הוא שוטה לאותו דבר, וכל המצוות הקשורות באותו עניין אינן חלות עליו, אבל לשאר דברים איננו נחשב כשוטה¹⁴⁴.

יש מי שכתב, שמי שהוא שוטה לדבר אחד, אף ששאר הדברים עושה כפיקח, הרי הוא שוטה לגיטין ולקידושין¹⁴⁵, ויש מי שכתב, שדינו כפיקח לענייני קידושין וגרושין, וכשר לגרש את אשתו¹⁴⁶.

יש מי שכתבו, ששוטה שיש בו ארבעת הסימנים המוזכרים בתלמוד הוא שוטה מגזרת הכתוב, והוא פטור מכל המצוות, גם אם הוא מבין ושואל כעניין בדברים אחרים, לעומת זאת שוטה שאינו בר-דעת,

מקושר סי' יד אות א; הנוב"י, הובאו דבריו בס' אור הישר, סי' ל. [145] תורת גיטין סוסי' קכא. וראה מה שכתב עליו בשו"ת אגרות משה חאב"ע"ז ח"א סי' קכ ענף ג, ושם ח"ג סי' מו. [146] שו"ת שרידי אש ח"ג סי' לה; שו"ת אגרות משה חאב"ע"ז ח"ד סי' צו. [147] הגר"י רוזין, בס' אור ישרים סי' יד. [148] אבן האזל, רמב"ם

סק"א, בשם שו"ת הרי"מ. וראה בס' משפטי הדעת, עמ' מב ואילך. [143] ראה מאמרו של הרב י. לרנר, תחומין, כד, תשס"ד, עמ' 160 ואילך. ועניין החרש מבוסס על מה שכתב בשו"ת חת"ס חאב"ע"ז סי' ב, שכל מי שאינו מבין הדברים הסותרים, הרי הוא בכלל חרש, וכן על מה שכתב בס' גט מקושר ח"א סי' טו. [144] גט

חזקת שטות – יש הסבורים, שכדי להחזיק אדם כשוטה צריך שהוא יחזור על סימני שטותו פעמיים או שלוש פעמים, ככל ענייני חזקה¹⁵⁴; יש מי שכתבו, שלהחזיק שוטה מספיק גם אם עשה מעשה השטות פעם אחת¹⁵⁵; ויש מי שכתבו, שזה דווקא לאחר שעשה מעשה השטות, אך בשעת מעשה, כשפועל בדרך שטות, יש לומר שלכל הדעות נחשב כשוטה אפילו בפעם אחת¹⁵⁶.

מחלות נפש מוגדרות – מצינו בפוסקים דיונים והגדרות המתייחסים למחלות נפשיות מוגדרות:

דכאון¹⁵⁷ – יש מי שכתבו, שהוא-הוא המצב הכלול בסימני התלמוד של יוצא יחירי בלילה, והלך בבית הקברות, והוא נחשב לשוטה גמור¹⁵⁸; יש מי שכתבו, שצריך להתיישב אם דינם כשוטה או לאו, ולפי הסברה אין בזה סימני שטות, אלא

פיקח בשאר דברים יועיל לשאר הדברים, כגון חלות קניינים, וקידושין וגיטין, ושלחות, תרומה שחיטה וכיו"ב¹⁴⁹.

יש מי שכתב לחלק בין מי שהוא שוטה לדבר אחד, ולא ידוע בבירור מה מצבו ביחס לשאר דברים, שאז אנו מניחים שמסתמא הוא כשוטה גם לשאר דברים, לבין מי שהוא שוטה לדבר אחד, אבל בשאר דברים ברור ובדוק שהוא כפיקח, שאז אין הוא כשוטה לשאר דברים¹⁵⁰.

יש מי שכתבו, שרק לעניין חיוב מצוות הוצרכנו לסימני שוטה, אבל לגיטין אפילו בשטות פחותה מסימני השוטה של התלמוד הרי הוא נידון כשוטה¹⁵¹, או שסימני השוטה הם דווקא לעניין גיטין וקידושין, אבל לעניין מקח וממכר אף אם אין בו סימני שטות, הרי הוא נחשב כשוטה¹⁵², ולעומתם יש שכתבו שסימני השוטה הם לכל דבר ועניין¹⁵³.

סי' א סקנ"א; כף החיים שם סקקכ"ו. וראה עוד בשו"ת מחזה אברהם ח"ג חאבהע"ז סי' כז; פסד"ר ח"א עמ' ע; ס' משפטי הדעת עמ' מו ואילך. [155] תבו"ש יו"ד סי' א סקמ"ו; פרמ"ג יו"ד שם בשפ"ד סקכ"ג. וראה עוד בשו"ת שבסוף שו"ע הרב סוסי' כה; שו"ת בית אפרים חאבהע"ז סי' פט; שו"ת תפארת צבי חאבהע"ז בדיני חרד"ג סי' מ-מא; שו"ת דברי חיים חאבהע"ז ח"א סי' נג; שו"ת נפש חיה חאבהע"ז סי' כו-כז. [156] דע"ת יו"ד סי' א סקמ"א; דברי שאול ויוסף דעת, הובאו דבריו בדרכ"ת יו"ד סי' א סקנ"ג. וראה עוד על גרדי שוטה במאמרו של הרב ש. דיכובסקי, תורה שבעל פה, לג, תשנ"ב, עמ' סד ואילך; בספר Spero MH, *Handbook of Psychotherapy and Jewish Ethics*, 1986, p. 300. [157] בלשון הפוסקים הוא נקרא מלנכוליה או מרה שחורה. וראה לעיל הע' 104-105. [158] שו"ת דברי מלכיאל ח"ז סי'

עדות פ"ט. [149] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' קכ ענף ב. וכתב שם שהוא דבר חדש לדעתו, אבל ראה לעיל שקדמוהו בעל הנוב"י, בעל הצפנת פענח והאבן האזל הנ"ל, והגיעו למסקנות שונות במקצת, וי"ל. [150] שו"ת אגרות משה שם. וראה בפסד"ר ח"א עמ' קח, שלא חילקו בכל אלו, וצ"ע. [151] שו"ת חכמי פרובינציה סי' נו. [152] יבין שמועה לתשב"ץ, תיקון סופרים השער הט"ז. [153] רש"י חגיגה ג ב ד"ה איזהו; שו"ת מהר"ק החדשות סי' כ. [154] כס"מ עדות ט ט; ב"י חו"מ לה; סמ"ע שם סק"כ; ש"ך יו"ד סי' א סקכ"ג; ב"ש אבהע"ז סי' קיט סק"ב; ערוה"ש חו"מ לה ז; טורי אבן חגיגה ב ב, ותשובתו של השאגת אריה בס' אור הישר סי' כז; בעל הזכרון יוסף בס' אור הישר סי' יא-יב; שו"ת בית אפרים חאבהע"ז סי' פט; שו"ת אור גדול סי' מא; שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ב; תורת גיטין סי' קכא סוסק"ד; זבחי צדק יו"ד

חולף, אלא שמכל מקום דינו כשוטה למרות שאיננו ממש שוטה¹⁶⁶.

המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר, הרי אלו בכלל השוטים¹⁶⁷.

עתים חלים¹⁶⁸ ועתים שוטה — כשהוא חלים, הרי הוא כפיקח לכל דבריו, וכשהוא שוטה, הרי הוא שוטה לכל דבריו¹⁶⁹. יש מי שכתב, שבשעת בריאותו, אפילו אם אינו שפוי לגמרי, אלא שהוא תשוש, ועדיין ניכרים בו סימני המחלה, ובתנאי שאין בו הסימנים המוזכרים בתלמוד, הרי הוא כפיקח, ולא צריך בדיקה כמו שבודקים אילים¹⁷⁰. יש מי שכתב, שהיינו דווקא לשיטת הסוברים שהגדרת השוטה תלויה דווקא בסימנים המוזכרים בתלמוד¹⁷¹, אבל לשיטת הסוברים, שבכל דבר נחשב כשוטה¹⁷², צריך לבדוק היטב בשעת חלימתו, ואין להחשיבו כבריא, אלא אם כן אין בו כלל סימני שטות¹⁷³. יש מי שכתב, שצריך שיהיה ידוע הזמן שבו הוא חלים, שאם

מחלת העצבות בלבד, ותלוי בראיית עיני בית הדין להבין דרכו ועלילותיו¹⁵⁹; יש מי שכתב, שמי שמתמיד זמן ארוך בהתנהגות דכאונית, הוא בוודאי מכלל השוטים¹⁶⁰; יש מי שכתב, שהסובל מדכאון הרי הוא לוקה בעצבון רוח, ויש בו התחלת סימנים של טירוף הדעת, אבל איננו בגדר שוטה¹⁶¹; יש מי שכתב, שחולי המרה השחורה אינו נחשב כלל כשוטה¹⁶²; ויש מי שהבדיל בין צורות שונות של דכאון — יש שדינו כשוטה גמור, ויש שאין זה אלא פחד¹⁶³. ומבחינה רפואית הצדק עמו, בהבחנה זו בין דכאון נוירוטי או תגובתי, לבין דכאון פסיכוטי או אנדוגני.

מי שהיו לו מחשבות גדלות שהוא אחד מהגאונים הקדמונים ופרט לכך התנהג בצלילות הדעה גמורה, אין זה נחשב כשוטה¹⁶⁴.

טירוף הדעת¹⁶⁵ — יש מי שכתב, שמצב זה אינו כשוטה גמור, כי שוטה גמור הוא מי שחולה במחלת השגעון, לא כן המטורף בדעתו, שהוא במצב בלבולי

ג; רמב"ם מכירה כט ה; טושו"ע אבהע"ז קכא ג. וראה בביאור הגר"א שם סק"ו. וראה ב"ה כח א, רמב"ם חמץ ומצה ו ג, וטושו"ע או"ח תעה ה — בענין נכפה. [170] שו"ת הרשב"א ח"ד סי' רא, הובאו דבריו בב"י אבהע"ז סי' קכא; שו"ת מהרי"ק החדשות סי' כ; הנוב"ז בס' אור הישר סי' ל; גט מקושר סי' יד; שו"ת דברי חיים אבהע"ז ח"א סי' נג. וראה עוד בשו"ת צמח צדק סי' קלו; שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' קלו; תורת גיטין סוסי' קכא. על בדיקת האילם — ראה ע' אלם הע' 27 ואילך. [171] ראה לעיל הע' 128. [172] ראה לעיל הע' 130 ואילך. [173] שו"ת חת"ס אבהע"ז ח"ב סי' ד, בשם הגר"ש קלוגר, ושם סי' מב, ושם חיו"ד סי' ז. וראה עוד בשו"ת

לו; שו"ת עטרת חכמים סי' יז; שו"ת מהרי"א הלוי ח"א סי' קלה. [159] ערוה"ש אבהע"ז קכא יג. [160] שד"ח מערכת אישות סי' ב אות יא. וראה עוד באוצה"פ סי' א סקע"ב אות ב. [161] שו"ת חת"ס אבהע"ז ח"ב סי' ב. [162] שו"ת הרי"מ, הובאו דבריו בפת"ש אבהע"ז סי' קכא סק"ב. [163] שו"ת בית אפרים סי' פט. [164] שו"ת נפש חיה אבהע"ז סי' כו. [165] ראה לעיל הע' 83 בהגדרתו. [166] סמ"ע סי' לה סקכ"א. [167] רמב"ם עדות ט ט. וראה לעיל הע' 101-102, בהגדרת מצב זה. [168] היינו בריא — ערוך ע' חלם ג. וראה ע' בריאות הע' ו ואילך. [169] תוספתא תרומות פ"א; כתובות כ א; רב האי גאון, ס' המקח שער

תוקף משפטי, הוא פטור מן המצוות, והוא אינו בר-עונשין¹⁸¹. מבחינה מוסרית אין להענישו, כי יש משמעות לשכר ועונש רק למי שיש לו כושר לבחירה חופשית¹⁸², שכן הענשת אדם על מעשה פלילי שביצע כתוצאה ממחלה נפשית, כמוה כהענשתו על מחלתו, דבר שאין הדעת סובלתו. לפיכך, שוטה אלים וחוטא אינו בר-עונשין מצד 'למען ישמעו ויראו', כי כולם יודעים שאינו בר-דעת, ואינו אחראי למעשיו; וגם אינו בר-עונשין מצד כפרה, כי חטאו אינו חטא, ולכן הוא לא ייענש לא בעולם הזה ולא בעולם הבא¹⁸³. אבל אם הוא בדרגה כזו שעונשים ירתיעו אותו מלחזור על חטאיו — יש לענשו, כדי להגן על החברה; ואם אינו בדרגה כזו, יש להכניסו אחרי מנעול ובריח, כדי להגן על החברה¹⁸⁴.

הלכה ופסיכיאטריה — ההלכה
מתייחסת למצבים פסיכיאטריים ברמה תפקודית הלכתית-משפטית, ולא ברמה רפואית-טיפולית. כאשר דנה ההלכה בהגדרת שוטה היא מתכוונת לתסמינים שיש להם משמעות משפטית-הלכתית, וזה יכול לקרות בגין הפרעות רפואיות רבות. לפיכך, התיאורים של הפרעות נפשיות שמציבים לפנינו פוסקי ההלכה אינם

לא כן הרי הוא מיד ספק שוטה, ולא מועילה בדיקה¹⁷⁴, ויש מי שכתב, שהיינו דווקא במי שהחזק להיות עתים חלים ועתים שוטה בלא זמן קבוע, אבל אם הדבר קרה רק פעם אחת — מועילה בדיקה, וכן אם בודקים אותו כל הזמן שסביב לפעולה והוא בריא, הרי זה מועיל¹⁷⁵, ויש חולקים וסוברים שתמיד מועילה בדיקה¹⁷⁶. ועוד יש מי שכתב, שדין עתים חלים עתים שוטה הוא דווקא אם הוחזק בזה שלוש פעמים, ודווקא אם שלושת הפעמים היו במרווחי זמנים קבועים¹⁷⁷.

מי שהוא בדרך כלל שוטה, אלא שמסוגל לדבר לעניין בנוכחות מטפל בשיטה התנהגותית¹⁷⁸, נחשב כשוטה אם מתנהג כך בדרך כלל, גם אם בנוכחות המטפל הוא מתנהג בצורה סבירה¹⁷⁹. ויש מי שכתב, שאם השוטה מקבל טיפול תרופתי, ובהשפעת התרופות הוא מתפקד בצורה תקינה, נחשב כעתים חלים לכל דבר¹⁸⁰.

עקרונות וכללים

ענישה — באופן עקרוני נקבע מעמדו של השוטה בכך שמעשיו משוללים כל

[178] behavioristic therapy. [179] שו"ת מחנה חיים ח"ב חאבהע"ז סי' לד. [180] משפטי הדעת, עמ' סה. [181] ראה מכילתא משפטים פרשאה ד; רש"י חגיגה ג ב ד"ה איזהו שוטה; רמב"ם מלכים י א. [182] ראה רמב"ם תשובה ה ד; מו"נ ג יז. [183] ראה פרמ"ג פתיחה כוללת לאו"ח ח"ב אות ו ואילך. [184] הרב ז. זילברשטיין, עמק הלכה-אסיא, א, תשמ"ו, עמ' 189 ואילך. וראה

נפש חיה חאבהע"ז סי' כז; שו"ת חלקת יואב חאבהע"ז סי' כ; שו"ת דברי מלביאל ח"א סי' פו; סי' משפטי הדעת עמ' נה ואילך. [174] ב"י אבהע"ז סי' קכא; ב"ש שם סק"ד. וראה בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' ז; פת"ש שם סק"ב. [175] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' קב ענף ג. [176] ראה פת"ש אבהע"ז סי' קכא סק"ב. [177] ט"ז אבהע"ז סי' קיט סק"ב. וראה בשו"ת שרידי אש ח"ג סי' א אות ו.

בהכרח זהים עם התיאורים וההגדרות שנותנים הפסיכיאטרים. כאמור, חכמינו לא עסקו בפסיכיאטריה לשמה, אלא בהשלכות ההלכתיות של התנהגויות ומצבים נפשיים, ודבר זה נכון לגבי כל הנתונים המדעיים שיש להם השלכות להלכה.

נימוק נוסף לפטור את השוטה ממצוות ומחויבים הוא שהשוטה אינו בכלל מצוות¹⁹¹.

יש מי שכתב, שאף ששוטה פטור מכל המצוות, אבל אם קיים מצווה, כגון שצם ביום-כיפור, יש לו שכר על כך¹⁹².

יש מי שכתב, ששוטה פטור ממצוות רק בדבר שהוא צריך לעשות, אבל דבר שיכולים לעשות בשבילו, עושים עבורו המצווה¹⁹³.

חינוך — אין חיוב חינוך בשוטה, ואין השוטה חייב במצוות אפילו מדרבנן, שכן אין הוא עתיד להיות בר-דעת, ואין סיכוי

פטור ממצוות — הטעם הפשוט שהשוטה פטור ממצוות ומחובות הוא לפי אין בו דעת¹⁸⁵, ולפיכך, אין השוטה פסול בדברים שאינם צריכים מחשבה ודעת כגון טהרות¹⁸⁶, וכן יש לשוטה מעשה, ואין לו מחשבה¹⁸⁷. ולפי זה יש מי שכתב, שחרש שוטה וקטן בני מצוות הם, אלא שאינם בני דעת, ולכן פטורים הם מן המצוות, וגם כשעוברים על לאו אין להם עונש בעולם הזה ובעולם הבא, כי התורה פטרה אנוס. לפיכך ברור שצריך למונעם מלעבור על איסורים, וכגון שחייבים לקחת מנכסי שוטה כדי להאכילו בשר שחוטה, אף על פי שנבלה זולה יותר¹⁸⁸. יסוד חוסר הדעת יכול להיות גם במצב שהאדם יודע את

[190] ראה שו"ת דברי חיים ח"ב חאבהע"ז סי' עד. וראה עוד מאמרו של הרב ד.ש. שפירא, הדרום, א, שבט תשי"ז. [191] רמב"ם עדות ט ט; שם מלכים י ב. וראה חגיגה ב ב. וכבר תמה הלח"מ שם על הרמב"ם למה הוצרך לטעם זה, הרי לאו בני דעה נינהו. וראה מה שכתבו בנידון בתומים חו"מ סי' לה סק"ו; שו"ת זכרון יוסף חאבהע"ז סי' י; שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ב, וסי' ד; ח"י גר"ח הלוי קרבן פסח ה ד; אבן האזל הל' עדות שם; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' קכ. וראה באריכות בס' משפטי הדעת פי"א, בשאלה אם פטור השוטה ממצוות הוא מחמת אונס, מחמת שאינו בר-ציווי, או שהוא פטור מהותי. [192] שבת שבתון סע' טז (עמ' עח). [193] תרועת מלך סי' ב. וראה בפסקי דין רבניים ח"ה עמ' 303, שתמה עליו

בפיהמ"ש לרמב"ם ב"ק פז א. [185] משנה ערכין א א; גיטין כב ב-כג א; מנחות ג א; יבמות צט ב; רש"י חגיגה ב ב ד"ה חוץ; רמב"ם חובל ד כ, ועוד. וראה באריכות בהגדרת מושג ה"דעת" בנידוננו בס' משפטי הדעת פרקים ח-י. [186] ירושלמי תרומות א א. [187] משנה מכשירין ג ה; שם ו א; טהרות ח ו, ועוד. [188] פרמ"ג פתיחה כוללת לאו"ח ריש ח"ב, הובאו דבריו גם בשד"ח מערכת ח"ת כלל קטו. יש שהעירו על שיטה זו מהמבואר בגמרא חגיגה ב ב, שהם פטורים מכל המצוות שאמורות בתורה, וכן מהרמב"ם מלכים י ב, שאינם בני מצוות — ראה נשמת אברהם חו"מ סי' לה סק"א; הרב א. שינפליד, תחומין, ח, תשמ"ז, עמ' 87 ואילך. [189] ראה רש"י חולין ג ב ד"ה דאפילו; רמב"ם פיהמ"ש חולין א א.

שישמע לנ¹⁹⁴.

החברה להגן עליו דווקא מפני חולשתו²⁰¹.
אכן, אף ששוטה פגיעתו רעה, יש לדיינים
לייסר אותם, כדי להסיר הנזקים מבני
אדם²⁰¹.

ההורג שוטה — חייב מיתה, שכן הוא
בכלל נפש אדם מישראל²⁰².

יש מי שכתב, שאף השוטה יש לו
נשמה, ובר מצוות הוא, ופיקחים מזהירים
עליו, ומקיימים בו מצות פריה ורביה²⁰³.

בדרך כלל קבעו חז"ל שגם את השוטה
ברא הקב"ה, ויש בו צורך לעולם, ויש
שבזכות מעשי שטות יכול אדם להינצל²⁰⁴.

גדר פיקוח נפש — מניעת מחלת נפש,
והצלה מפני התפתחות מחלה כזו, נחשבת
כמצב של פיקוח נפש. לפיכך, מותר לחלל
שבת²⁰⁵, ולעבור על איסורים²⁰⁶, כדי
להציל אדם ממחלת נפש. אכן, קיימת
חקירה בסיסית בשאלה אם ההיתר לעבור
על איסורים מדין פיקוח נפש הוא מפני
החשש שחולה במחלה נפשית עלול להגיע
למצב של פיקוח נפש גופני, כגון על ידי
פגיעה בעצמו עד להתאבדות, או שיכול
לטבוע בנהר או ליפול ולמות²⁰⁷, או על

איסור בידיים — יש אומרים, שאסור
להאכיל שוטה איסורים בידיים, ואסור
להעבירו עבירות¹⁹⁵; ויש אומרים, שאין
איסור להאכיל שוטה איסורים בידיים¹⁹⁶.

כבוד הבריות — אין להתיר איסור
משום כבודו של שוטה, אף שאילו היה
פיקח היו מתירים את האיסור משום כבוד
הבריות, כי שוטה אין לו גנאי, וכך אין
להתיר לבני משפחתו של שוטה לעבור על
איסור משום הגנאי שהם מתגנים בזה שיש
שוטה במשפחתם¹⁹⁷.

היחס החיובי לשוטה — למרות
חריגותו הרבה של השוטה התייחסו אליו
חז"ל בצורה חיובית, ודאגו לזכויותיו
ולשלומו. להלן מספר דוגמאות:

בית דין מעמידים אפוטרופוס לשוטה
לצורך הגנה עליו ועל זכויותיו¹⁹⁸, אלא
שאין זה חובה על בית דין, רק מצווה¹⁹⁹.

פגיעתו רעה²⁰⁰, שכן אם הוא פגע
באחרים, הרי הוא פטור, כי אין לו אחריות
ודעת, אבל החובל בו — חייב, כי חובת

חאו"ח סי' פג. [198] כתובות מח א; רמב"ם
מכירה כט ד; טוש"ע חו"מ רלה כ; שם רצ לד;
רמ"א שם רפה ב; שם רצ כז. [199] שו"ת
מהר"ם אלשיך סי' קלב. [200] ב"ק פז א;
רמב"ם חובל ומוזק ד כ; טוש"ע חו"מ תכד ח.
[201] ראה ע' הורים. [202] פיהמ"ש לרמב"ם
ב"ק פז א. [203] שו"ת קול גדול סי' עו; אמרי
בינה חאו"ח הל' שבת סי' ט. [204] ב"י אבה"ע"ז
סי' א. [205] ראה ילקוט שמעוני, שמו"א, רמז
קלא. [206] ראה להלן הע' 241 ואילך.
[207] ראה להלן הע' 214 ואילך.

הגרי"ש אלישיב שם, איך יתכן שהוא פטור,
ונכסיו חייבים יותר ממנו. וראה עוד בשו"ת שו"מ
מהדו"ג סי' ל; ס' משפטי הדעת, עמ' קלז ואילך,
ועמ' קסז ואילך. [194] מ"מ מגילה א א; חקרי
לב חאו"ח סי' ע; פתח הדביר או"ח סי' שמג אות
ו; פרמ"ג פתיחה כוללת ח"ב אות ט; מנ"ח מ' ה
סק"ב. [195] שו"ת מהרי"ל סי' קצו; שמ"ח יו"ד
א כח; פרמ"ג יו"ד סי' בשפ"ד סקכ"ז; אמרי בינה
שבת סי' ח; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' פג; שו"ת
בית יצחק חאבה"ע"ז סי' לט אות ח. [196] שו"ת
תרומת הדשן פסקים סי' סב. [197] שו"ת חת"ס

גדרים שונים בהיתר איסורים, כדי למנוע את טירוף הדעת:

יש מי שחילק בין מצב שברור שיהא טירוף הדעת אם לא יעשו רצונו, לבין מצב שיש רק חשש לטירוף הדעת²¹¹; ויש מי שחילק בין מצב שטירוף הדעת רק יחמיר את מצבו, לבין מצב שטירוף הדעת יביא לסכנה ממשית²¹².

מצינו דרגות שונות של היתרים למניעת חשש טירוף הדעת: יש שמותר רק לעבור על איסורי דרבנן בשבות שאין בו מעשה; יש שמותר לעבור על איסורי דרבנן גם בשבות שיש בו מעשה; ויש שהתירו אפילו איסורי תורה, כי מצב כזה נחשב כפיקוח נפש²¹³.

להלן דוגמאות להקלות שונות באיסורי דרבנן, כדי למנוע טירוף דעת:

חכמים תיקנו שמתנת שכיב מרע קונה באמירה בלבד, כדי שלא תיטרף דעתו עליו²¹⁴; מותר לקנות קנין משכיב מרע בשבת²¹⁵; שכיב מרע שכתב גט לאשתו,

ידי פגיעה באחרים עד להריגה; או שמותר לעבור על איסורים כדי למנוע מחלת נפש, כדי לאפשר לאדם להיות פיקח ולקיים מצוות בעתיד. ההבדל ביניהם נוגע למחלות נפש שבהן אין חשש לאלימות, אך האדם במצב זה אינו בר-כושר שיפוט²⁰⁸. בין הפוסקים מצינו מי שהדגישו שהגדרת שוטה מבחינת פיקוח נפש הוא דווקא מחמת הסכנה הגופנית שבמצב זה, ומשום חביבות גופו של האדם מישראל²⁰⁹. טעמם: גדר ההיתר בפיקוח נפש הוא משום 'וחי בהם, ולא שימות בהם', ומשמע דווקא מצבים המביאים למיתה; ויש הסוברים, שגם כדי שישמור שבתות ומצוות בעתיד, מותר לעבור על איסורי תורה ולחלל שבת²¹⁰. טעמם: להלכה נשאר גם הטעם של 'וחי בהם, ולא שימות בהם', וגם הטעם של 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה'.

מניעת טירוף הדעת – חולה שיש בו סכנה, שבדרך כלל אינו סובל ממחלת נפש, אבל יש חשש לטירוף דעתו, וטירוף הדעת בעת מחלתו יחמיר את מצבו, מצינו

נצר מטעי ח"א סי' ח; שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' לד (וראה עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' לו); הרב א. כהנאו, ספר הזכרון להגרי"ב זילטי, תשמ"ז, עמ' תקפד ואילך. כך משמע בחכמת שלמה או"ח סי' שכח; העמק שאלה שאילתא קסז סקי"ז; שו"ת בית יצחק חאבהע"ז ח"א סי' לט אות ו. וראה בס' נפש הרב, שכן היתה דעתם של הגר"ח מבריסק, ושל הגרי"ד סולובייציק. וראה ע' פקוח נפש הע' 160 ואילך. [212] שו"ת הרי בשמים מהדו"ת סי' קפט. [213] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ט. [214] פרמ"ג או"ח סי' שו בא"א, סקי"ח; לבושי שרד שם. וראה עוד בע' לדה הע' 300 ואילך. [215] ב"ב קמו ב; רמב"ם זכיה

[208] ראה רש"י תענית כב ב ד"ה מפני. [209] ראה בחקירת שאלה זו בס' שבט מיהודה ח"א שער א הערות נוספות לפ"ח-י; הרב י. זילברשטיין, עמק הלכה-אסיא, א, תשמ"ו, עמ' 210 ואילך. וראה עוד בס' משפטי הדעת, פרק כ. [210] שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רפא; שו"ת פרי הארץ ח"ג חיו"ד סי' ב; שו"ת ברכה יו"ד סי' קנה; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סה; שו"ת יביע אומר ח"א חיו"ד סי' ט אות ז; שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' יג. כך משמע בשו"ת חת"ס חאו"ח סי' פג, ובביאור"ל סי' שכט ד"ה אלא. וראה ע' פקוח נפש הע' 160 ואילך. [211] שו"ת אדמת קודש ח"א חיו"ד סי' ו; שו"ת

שוטה²²⁶; מותר לשחוט לחולה בשבת, אף על פי שיש נבלה, מחשש לטירוף דעתו²²⁷; מותר לחלל שבת להקל על צערו ויסוריו של חולה מסוכן, מחשש שהצער יביא לטירוף דעתו²²⁸; אם יש חשש שצום יחזיר חולה לשטותו, מותר לו לאכול אפילו ביום-כיפור ובתשעה באב²²⁹.

מצות ריפוי שוטה — יש מי שכתב, שכמו שיש מצווה לרפא כל חולה²³⁰, כך יש מצווה לרפא חולה נפש, ולפיכך מותר לרפאותו גם בדברים אסורים, כגון מאכלות אסורים, אם יש לכך סיכוי לרפאותו²³¹.

אשפוז וטיפול כפוי — חולה נפש שיש סכנה שיפגע בזולת, או שיגרום נזק ממוני לזולת — יש רשות, ואף חובה, לאשפוז בכפייה, כדי למנוע סכנה גופנית או ממונית מאחרים²³².

כאשר נשקפת סכנה לחייו של השוטה, כגון שיש חשש להתאבדות מתוך דכאון, מותר לטפל בו בכפייה, כדי לרפאותו ולהצילו מסכנתו; ואם לא מדובר במצב של חשש סכנת חיים, אסור לכפות עליו

ולא הספיק לתיתו לה לפני כניסת השבת, התירו לו לגרשה בשבת²¹⁶; מותר לומר לגוי שילך חוץ לתחום להודיע לקרובי החולה²¹⁷; אשה במצב של סכנה, מותר לבעלה לנסוע אליה בשבת, מחשש שתסתכן עקב טירוף הדעת²¹⁸; מותר ללוות יולדת בנסיעה בשבת לבית החולים²¹⁹; מותר לומר לגוי לכתוב מכתב בשבת בכתב לעז עברו חולה שביקש להודיע על מצבו לקרוביו שיתפללו עליו²²⁰; כשיש חשש מבוסס להתפתחות מחלת נפש לאחר הלידה²²¹, מותר להשתמש באמצעים למניעת הריון²²²; יש שהתירו לבעל להיות נוכח בחדר הלידה עם אשתו, כדי שלא תיטרף דעתה²²³; ננעלה הדלת בפני תינוק, שובר הדלת ומוציאו, שמא יבעת התינוק וימות²²⁴.

להלן דוגמאות שהתירו אפילו איסורי תורה:

התירו איסורים שונים עבור יולדת כדי ליישב דעתה, ולמנוע ממנה טירוף דעת, כגון להדליק נר כשהיולדת סומא²²⁵; מותר לכתחילה לכבות את הנר בשבת עבור חולה שנחפס לרוח רעה, היינו עבור

מחלוקת פוסקי דורנו בנידון בע' לדה הע' 222 ואילך. [225] יומא פד ב; רמב"ם שבת ב יז; מ"ב סי' שכח סקל"ח. [226] שבת קכח ב; רמב"ם שבת ב יא; טוש"ע או"ח של א. וראה בע' לדה הע' 300 ואילך. [227] שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רפא. וראה בשו"ת שבת הלוי ח"ד סי' לו. [228] שו"ת הרא"ש כלל כו סי' ה. [229] שו"ת דבר יהושע ח"ב סי' קלג. [230] ראה להלן הע' 249. [231] ראה ע' רפואה הע' 70 ואילך בעצם החיוב לרפא. Bleich JD, *J Halacha and* [232] *Contemporary Society*, 1(2):123, 1981

ומתנה ח ב. וראה בפירושי הרשב"ם ורגמ"ה שם, בהסבר החשש הזה. [216] ב"ב קנו ב. וראה טוש"ע אבהע"ז קלו ז; שם חו"מ רנד א, ובסמ"ע שם סק"ג. [217] גיטין עז ב, ובפירושי רא"ש ריטב"א, ר"ן ומאירי שם. [218] טוש"ע או"ח שו ט, ובמג"א שם סקי"ח. [219] שו"ת שואל ומשיב מהדו"ג ח"ב סי' קפ. וראה בשו"ת הרי בשמים מהדו"ת סי' קפט, מה שכתב על תשובה זו. [220] ראה ע' לדה הע' 310 ואילך. [221] פתח הדביר או"ח סי' טו אות יז. [222] post-partum psychosis. [223] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סה. [224] ראה

ולהבין, מצטרף לזימון²³⁸, והיינו דווקא בשוטה שאינו גמור²³⁹. דין זה נכון גם לעניין צירוף למנין לתפילה²⁴⁰.

שבת — חולה רוח נחשב כחולה שיש בו סכנה לגבי טיפול רפואי בשבת, ומותר לחלל שבת עבורו מדין פיקוח נפש²⁴¹.

לא רק מחלת נפש ממש נחשבת כפיקוח נפש, אלא גם כאשר קיים חשש רציני להתהוות מחלה כזו, נחשב המצב כספק סכנה, ומותר לעבור על איסורי תורה כדי למנוע מצב זה²⁴².

מי שסובל מרוח רעה, מותר לצעוק ולהתחנן עליו בתפילות בשבת²⁴³, וביום חול חייבים להתענות עבורו²⁴⁴.

מי שנטרפה דעתו ועקב כך יצא מחוץ לתחום בשבת, ואחר כך נשתפה, והרי הוא מחוץ לתחום, אין לו אלא ארבע אמות, אף על פי שיצא באונס²⁴⁵.

פסח — שוטה שמצא חמץ בערב פסח, הרי זה אינו שלו אפילו מדרבנן, כי אין לו ממון אפילו בדעת אחרת מקנה לו, ולפיכך מותר להאכילו, כי אין כאן איסור

טיפול רפואי, אלא אם כן דעתו כה משובשת שאין הוא יכול לשקול בצורה סבירה, שאז מותר לטפל בו בכל הטיפולים המיועדים לטובתו, מתוך הנחה שאילו היה שפוי היה מעוניין ומרוצה בטיפול זה²³³.

כללי — רוב ההלכות הנוגעות לשוטה משותפות הן גם לחרש²³⁴. בערך הנוכחי יידונו רק ההלכות המיוחדות לשוטה, או השונות מהחרש. שכן אף על פי שבכל מקום נימנו החרש, השוטה והקטן יחד, בכל זאת יש הלכות ומצבים שבהם השוטה גרוע יותר משניהם, כי לשוטה אין כלל דעת, ולחרש יש דעת קלושה²³⁵, והשוטה פטור מהמצוות אפילו יותר מן הקטן²³⁶.

בענייני אורח חיים

תפילין — שוטה גמור בוודאי פטור מהנחת תפילין, כמו שהוא פטור מכל המצוות, אלא שגם אסור להחמיר ולהניח לו תפילין, כי הם צריכים גוף נקי, והוא אינו יודע לשמור גופו בנקיות²³⁷.

זימון ומנין — שוטה שיכול לכוון

הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו במאמרו של הרב י. זילברשטיין, חוב' אסיא מב-מג, ניסן תשמ"ז, עמ' 26 ואילך; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סז. וראה לעיל הע' 205 ואילך. [243] תענית כב ב; טושו"ע או"ח רפח ט, בעניין חולה, ולכאורה מקורו מתענית כב ב, ושם מוזכר במיוחד רוח רעה. [244] ראה רמב"ם תענית א ט ובמ"מ; טושו"ע או"ח תקעח א, ובמ"ב שם לעניין כל חולה, ולכאורה מקורו מתענית כב ב, ושם מוזכר במיוחד רוח רעה. [245] עירובין מא ב; רמב"ם שבת כז יב; טושו"ע או"ח תה ה.

[233] משפטי הדעת, עמ' קצה ואילך. [234] ראה בע' חרש. [235] ראה שבת קנג א; רמב"ם שבת כ ז; טושו"ע או"ח רסו ד-ה; פרמ"ג פתיחה כוללת לאו"ח ח"ב. וראה ע' חרש הע' 48 ואילך. [236] שו"ת חת"ס חאו"ח סי' פג. [237] ומסתבר שדינו כדין קטן שאינו יודע לשמור תפיליו בטרהר — רמ"א ומ"ב או"ח לו ג. [238] רמ"א או"ח קצט י. [239] מג"א שם סק"ח; מ"ב שם סקכ"ט. [240] ביאור הל"ל סי' נה ס"ח ד"ה הוא. [241] וראה לעיל הע' 205 ואילך. [242] שו"ת נחלת שבעה סי' פג;

כלל²⁴⁶.גבין²⁵².

כשרות — שוטה שרפואתו לאכול מאכלים אסורים, כגון תרנגולת נבלה, אם זו רפואה בדוקה, מותר להאכילו לרפואתו²⁵³.

חמצו של שוטה שעבר עליו הפסח, דנו האחרונים אם הוא אסור בהנאה כדין חמץ ברשותו של ישראל, אף שהוא באונס; או שמותר בהנאה כדין חמץ של גוי, מכיוון שאין לשוטה עבירה בהחזקתו²⁴⁷.

בעניין נער שוטה אם מותר להכניסו למוסד שמאכלים שם טריפות ונבלות — ראה ערך כשרות.

יש מי שכתב, שמן הראוי להאכיל שוטה מצה בליל הסדר²⁴⁸.

נידה — אשה שוטה, או שנטרפה דעתה מחמת מחלה, צריכות פיקחות לבדוק אותה לטהרה מנידתה²⁵⁴.

יום-הכיפורים — מי שהיה חסר דעת והולך ומתרפא, ויש חשש שהצום עלול להזיק לו ולהחזירו למחלתו, מותר לו לאכול ביום הכיפורים ובתשעה באב, כי טירוף הדעת הוא גדר של פיקוח נפש²⁴⁹.

בענייני יורה דעה

נדריים — מי שנדר נדר על דעת רבים בעת פיקחותו שלא ישחק במשחקים שונים, ואחר כך נשתטה, והמשחקים האלו מקילים על מנוחת נפשו, מותר לעבור על נדרו, כי שוטה נחשב כמצב של פיקוח נפש²⁵⁵.

שחיטה — מעיקר הדין שוטה ששחט, שחיטתו כשרה²⁵⁰, אלא שבענייני שחיטה יש חומרות מיוחדות בהגדרת השוטה²⁵¹.

הורים — בעניין טיפול באביו ואמו שנטרפה דעתם — ראה ערך הורים.

מי שהוא עתים חלים ועתים שוטה, אם מצבו כבירא נמשך כבר זמן רב, הרי הוא כשר לשחיטה; ואם יש ספק במצבו בריאותו, צריך היות אחר עומד על

גיור — שוטה אינו בר גיור, שכן אין

(עמ' עה-עט). [250] רמב"ם שחיטה ב א; טוש"ע יו"ד א ה, וש"ך שם סקב"ז. [251] ראה דרכ"ת יו"ד סי' א סוסקנ"ד. [252] שו"ת צמח צדק החדשות חיו"ד סי' ח. וראה בנידון עתים חלים ועתים שוטה לעניין שחיטה בדרכ"ת יו"ד סי' א סקקמ"ד. [253] שו"ת אדמת הקדוש ח"א חיו"ד סי' ו; שו"ת פרי הארץ חיו"ד ח"ג סי' ב; שיורי ברכה יו"ד סי' קנה אות ג. [254] נידה יג ב; רמב"ם איסורי ביאה ח טו; טוש"ע יו"ד קצו ז. [255] שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רפא, והובאו דבריו בב"י יו"ד סי' רכא.

[246] מנ"ח מ' ט סק"ג. [247] שו"ת אחיעזר ח"ג סוסי' פא; שו"ת חלקת יואב חאו"ח סי' א. [248] הרב י. זילברשטיין, בס' דברים שיש להם שיעור, עמ' 146 ואילך. טעמו: על פי הכס"מ שופר ב ד, שמצוות מצה לא תריכה כוונה לפי שיש הנאה באכילתה. [249] מג"א סי' תקנר סק"ח, בשם מהרי"ל; פרמ"ג שם בא"א סק"ח; שו"ת מים חיים (רפפורט) סי' טז; שו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' יג; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סה; שו"ת יביע אומר ח"ג חיו"ד סי' כג אות ל. וראה עוד בנידון בס' שבת שבתן סע' יז

שטותו לא יכלו לגרש ומת, אין אשתו חייבת להתאבל עליו²⁶².

בענייני אבן העזר

מניעת הריון — בדין שימוש באמצעי מניעת הריון מחשש לטירוף הדעת — ראה ערך מניעת הריון.

שידוכין — משודך או משודכת שנשטתו, יכול הצד השני לחזור בו²⁶³. דין זה נכון גם כשאינה שוטה גמורה, או שהיא עתים שוטה עתים בריאה²⁶⁴, או שנשטתית וחזרה ונתרפאה²⁶⁵.

קידושין ונישואין — שוטה ושוטה אין להם קידושין, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים, בין אם נישאו לפיקחים, ובין אם נישאו לשוטים כמותם, שאין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת²⁶⁶, ודווקא שוטה גמורה, אבל אם דעתו צלולה, אף על פי שהיא דלה וקלושה הרבה, וכן עתים שוטה ועתים צלול, ולא ידענו העת שהוא עומד

אפשרות לחייבו במצוות ובעונשין²⁵⁶.

פדיון הבן — בכור שוטה חייבים לפדותו, אלא שיעשו הפדיון בלא ברכה²⁵⁷.

צדקה — מפרישים צדקה עבור שוטה מממונו, ואף על פי שאינו מצווה ועושה, מכל מקום ממנו מגן עליו²⁵⁸.

מזוזה — יש מי שכתב, שהשוטה פטור ממזוזה, כמו שפטור מכל המצוות שבתורה²⁵⁹; ויש מי שכתב, שקובעים מזוזה על ביתו של שוטה, ומן הראוי לזכותו במצווה זו²⁶⁰.

תרומה — מי שנישאת לכהן שוטה, אינה אוכלת בתרומה, כי אין כאן קידושין כלל²⁶¹.

אבלות — מי שהיה שוטה גמור זמן רב, ולא קיים יחסי אישות עם אשתו, ומן הדין היה לכופו לגרשה, אלא מחמת

סי' כא; שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' צח — שאין להבדיל בין המשודך למשודכת בעניין זה. [264] טיב קידושין שם סק"ד; נתיבות השלום נתיב יז ס"ח סק"ד. וראה באוצה"פ סי' נ סקל"ו, אות א. וראה עוד במלבושי יו"ט ח"א חאבהע"ז סי' ד. [265] שו"ת פתחא זוטא סי' יט; שו"ת פני דוד סי' ד; שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' צח; טור האבן סי' כא. וראה עוד באוצה"פ שם סקל"ו אות ב. [266] יבמות ק"ב ב; רמב"ם אישות ד ט; שם יא ד; טושו"ע אבהע"ז מד ב; שם סז ז. וראה בהפלאה שם סק"ו, למה כפלו הרמב"ם והשו"ע דין זה. ומה שכתב הנוב"י בס' אור הישר, שיש לחוש לקידושי שוטה, כבר דחו דבריו הרבה מהאחרונים — ראה בית מאיר אבהע"ז סי' קכא; תורת גיטין שם; שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ד; שו"ת מחזה אברהם ח"ג חאבהע"ז סי' כז.

[256] בה"ג הל' מילה; טור יו"ד סי' רסח; מגילת ספר על הסמ"ג, לאווין קיו. וראה פד"ר, כרך י, עמ' 195; סי' משפטי הדעת, פי"ג. [257] שו"ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה ח"א סי' ל. [258] שו"ת חת"ס חאו"ח סי' ב. בדיני צדקה מנכסי שוטה ראה כתובות מח א, ור"ן שם; רמב"ם נחלות יא א ונו"כ; מחנה אפרים צדקה סי' א; קצוה"ח סי' רצ סק"ג; שו"ת אבני נזר חיו"ד סי' קסו. [259] מנ"ח מ' תכד (אות ד בהוצאת מכון ירושלים). [260] סי' משפטי הדעת, עמ' קלח. [261] יבמות סט א; רמב"ם תרומות ח יד. [262] הרב ד.מ. רגנשברג, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' כח ואילך. [263] שו"ת מהר"י קולון שורש קא; טושו"ע אבהע"ז נ ה. שם מדובר במשודכת שנשטתה, אבל ראה בשו"ת פתחא זוטא סי' יט; טור האבן

בדעתו, חוששים לקידושין²⁶⁷, והיינו שחוששים לקידושין מדרבנן בלבד, ומן התורה יש לה חזקת פנויה²⁶⁸.

קידושי טעות — מי שהיה שוטה גמור בעת הקידושין, אבל הסתירו הדבר ולא גילו לאשה, או אפילו אם ידעה על כך, אך חשבה שנתרפא לחלוטין, ואחר הנישואין נודע שאינו בריא, ואדרבה מצבו הוחמר עד שאין האשה יכולה לדור עמו, הרי זה קידושי טעות, כי שגוען הוא מום גדול, ואם אי אפשר להשיג ממנו גט, יש להתיר את האשה בלא גט כדין קידושי טעות²⁷⁵.

אשה שסובלת ממחלת נפש גמורה בענייני אישות, ונישאה לאיש, ואחר זמן קצר נפרדה ממנו בערכאות ללא גט, ואחר כך נישאה לאיש אחר ונולדה בת, אין הבת הזו ממזרת, ומותרת אפילו לכהן, כי שטות הוא מום גדול, ולכן היו הקידושין קידושי טעות, ובטלו הקידושין של הראשון²⁷⁶.

שוטה שזינתה — כל פיתויה אונס הוא, כי אין לה דעת²⁷⁷; ויש מי שכתב, שאם רואים שיש לה תאוה, חוששים שמא יש לה רצון²⁷⁸.

שוטה גמורה שזינתה, יש מי שכתב,

אם ידוע שקידש בעת שהיה בריא, קידושיו קידושין גמורים²⁶⁹. ואם קידשה כשהיא פיקחת, ונשתטית קודם הנישואין, או שקידשה אביה עודה קטנה, יש לה קידושין מן התורה, ונחלקו הפוסקים אם במקרה כזה יש לה כתובה²⁷⁰.

יחסי אישות — אף על פי שאשת שוטה, ושוטה אשת פיקח, אין להם נישואין אפילו מדרבנן, מכל מקום הבא על אשת איש כזו לוקה מכת מרדות, שלא יהא אלא כבא על הפנויה²⁷¹.

ייחוס הוולד — אשת שוטה שאין לו דעת, שקידושיו אינם קידושין אפילו מדרבנן, אם ילדה וולד, אין מחזיקים אותו בחזקת אותו שוטה, אם יצא קול שזינתה עם אחר²⁷².

יש מי שנסתפק בשוטה שבא על אשת איש אם הוולד ממזר שהרי בן מצוות הוא, או שאין הוא ממזר כי אינו בתורת קידושין²⁷³; ויש מי שכתב, שבוודאי הוולד מתייחס אחרי השוטה, ולכן הוא

כוללת לאו"ח ח"ב אות ז. [274] אמרי בינה חאו"ח הל' שבת סי' ט. וראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' מג-מד. [275] שו"ת אגרות משה ח"ג ח"א סי' פ. וראה בשו"ת מלוואי אבן סי' כט; שו"ת הרי בשמים מהדו"ת סי' קמו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' מב פ"ב. [276] שו"ת אגרות משה ח"ג ח"א סי' פב. אמנם ראה להלן הע' 350, שהוא מחלוקת אם שטות הוא מום גדול או מום רגיל. [277] משל"מ אישות יא ח ד"ה אך. [278] כנסיי סי' עח; שו"ת

[267] רמ"א שם; ח"מ שם סק"ב; ב"ש שם סק"ד. וראה באוצה"פ שם סק"ו אות' א-ב, ושם סק"ח — בגדרי השוטה שדברו בו כאן. וראה עוד בשו"ת מחזה אברהם ח"ג ח"א סי' יג. [268] שו"ת עין יצחק ח"ב סי' ז. [269] ערך לחם ובית הילל, אבהע"ז שם. [270] ראה אוצה"פ סי' סז סקט"ז אות' ב. [271] מ"מ איסורי ביאה ג א. [272] ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך כד, ע' יחס, עמ' קמא, על פי רמב"ם תרומות ח יד. [273] פרמ"ג פתיחה

שמותרת לבעלה ישראל²⁷⁹; ואם היא אשת כהן, אסורה על בעלה, ואפילו שניהם שוטים בזמן הזנות²⁸⁰.

אשה שבעת פיקחותה אמרה לבעלה שזינתה בעת שהיתה שוטה, אינה נאמנת לאוסרה על בעלה²⁸¹, אבל אם הבעל מאמין לה, הרי היא נאסרת עליו²⁸².

מחלקות אשפוז — יש להקפיד על מחלקות אשפוז נפרדות לגברים ולנשים, בין צעירים ובין זקנים, גם ביחס לחולים פסיכיאטריים חריפים וכרוניים²⁸³.

חרם דרבנו גרשום — מי שנשתטת אשתו, ואינו יכול לדור עמה — יש הסבורים, שגם אז חל חרם דרבנו

גרשום²⁸⁴, וצריך לקיימה, ואין להתיר לו לשאת אשה אחרת²⁸⁵; אך רוב הפוסקים סוברים, שמתירים לו לשאת אשה על אשתו שנשתטת, מפני שזו גזרה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה, ויש בזה עיגון רב לאיש, ואין אשה שוטה קרויה אשה כדי להחשיבה כנשואה, וכן מפני שאין לך מום גדול יותר משוטה²⁸⁶; ויש מי שכתב, שאם נשתטתה אשתו, חייב לשאת אשה אחרת, כי אסור לעמוד בלי אשה²⁸⁷, ומכל מקום יש מצווה רבה וגדולה להציל את האנשים הללו מידי הרהור עבירה, ולקיים מצות פריה ורביה, ומצות לשבת יצרה²⁸⁸. ואין חילוק בין מי שטרם קיים מצות פריה ורביה, לבין מי שכבר קיים מצווה זו²⁸⁹.

כשמתירים לשאת אשה אחרת מחמת שטותה של הראשונה, אין להתיר אלא על

סי' י. וראה בשיטות אלו בב"ח אבהע"ז סי' קיט; ט"ז שם סקי"ב; ב"ש שם סק"ח. וראה בשו"ת דברי חיים ח"ב אבהע"ז ח"ב סי' יד; שד"ח מערכת אישות סי' ב כלל א. [286] תשובת הרשב"א, הובא במהרי"ק שורש קא, ובשנתן המשפט העברי ח"ב עמ' 231; הגה' אשרי יבמות פי"ד; שו"ת מהרי"ל החדשות סי' קב; רמ"א אבהע"ז א י; ב"ח שם; שו"ת נובי"ק ח"ב אבהע"ז סי' ג; שו"ת צפנת פענח ח"א סי' כב; שו"ת אחיעזר ח"א סי' י אות ב; שו"ת עולת יצחק סי' קצא; שו"ת מחזה אברהם ח"ג ח"ב אבהע"ז סי' יד; שו"ת רבי שאול משה סי' פד; שו"ת שאילת משה ח"ב אבהע"ז סי' כו-כח; שו"ת וישב משה ח"א סי' יז-יח. וראה עוד בשד"ח מערכת אישות סי' ב; אוצה"פ סי' א סקע"ב. [287] שו"ת מהרח"ש סי' לג. וראה שו"ת רעק"א מהדו"ת סי' עג. [288] שו"ת מחזה אברהם ח"ב אבהע"ז סי' א; שם ח"ג אבהע"ז סי' יד. [289] שו"ת עולת יצחק סי' קצא; שו"ת תפארת צבי סי' לח; שו"ת בית יצחק ח"ב אבהע"ז סי' טו, וסי' כא; שו"ת מחזה אברהם ח"ב אבהע"ז סי' ה; שו"ת תירוש ויצהר סי' פג. וראה

נובי"ק ח"ב אבהע"ז סי' עח. וראה בפת"ש אבהע"ז סי' קעח סקי"ז. [279] הרב ב. בק, נועם, טו, תשל"ג, עמ' קסא ואילך. והיינו שנחלקו הרמב"ם והראב"ד (איסורי ביאה ג ב) בדין קטנה שזינתה, ושוטה גמורה גרועה אף מקטנה, ולכן לדברי הכל אינה נאסרת על בעלה ישראל. וראה בפת"ש אבהע"ז סי' סח, בשם ברית אברהם. [280] הגרש"ז אויערבאך, חוב' אסיא, נא-נב, אייר תשנ"ב, עמ' 45 (הובא בספר אסיא, ח, תשנ"ה, עמ' 204). [281] שו"ת נובי"ת ח"ב אבהע"ז סי' יב. [282] הרב ב. בק, נועם, טו, תשל"ג, עמ' קסא ואילך. [283] הגרש"ז אויערבאך, חוב' אסיא, נא-נב, אייר תשנ"ב, עמ' 45. למסקנה זו הגיעה גם וועדה מקצועית מטעם משרד הבריאות בראשות השופט ב.צ. שרשבסקי, מיום יח סיוון תשנ"א (31.5.91) — ראה רפואה ומשפט, גיליון 7, 1992, עמ' 19. וראה להלן ברקע המשפטי. [284] על מקור החרם שלא לישא שתי נשים, על מהותו, ועל חלותו — ראה אוצה"פ סי' א סקס"א ואילך. [285] שו"ת מהרש"ל סי' סה, ויש"ש יבמות פי"ד, וכן משמע שו"ת הר"י מינץ

אשתו — יש אומרים, שהוא דווקא באשה שאינה בת גירושין מחמת שטותה, אבל היא בת גירושין, כגון שיודעת לשמור את גיטה ולשמור את עצמה, אין מתירים לו את חרם דרבנו גרשום²⁹⁶, שאם לא כן נתת דבריך לשיעורים, ואשה שלא תהא כל כך פיקחת יאמר הבעל התירו לי לשאת אשה, ובמשך איזה שנים לא ישאר שום זכר מאיסור שתי נשים, ויהיו בנות ישראל הפקר²⁹⁷; ויש הסבורים, שאף אם היא בת גירושין, אבל אם היא איננה בת דעת כראוי, ואינה ראויה לדור עם בעלה כדרך כל הארץ, ואינה מסוגלת לעשות את צרכי הבית, מתירים לו לשאת אשה על אחרת אם אינו יכול לגרשה מדעתה, והדבר תלוי באומדנת בית הדין²⁹⁸.

ידי מאה רבנים²⁹⁰. יש מי שכתבו, שאם לא קיים עדיין מצות פריה ורביה, מתירים לו אף בלא מאה רבנים²⁹¹, וכן אם נתברר שטותה לכל, כגון שנמצאת בבית חולים לחולי נפש, אין צורך במאה רבנים²⁹², וכן אם נתברר שהיתה שוטה קודם הנישואין, והבעל לא ידע על כך²⁹³.

אם עבר ונשא אשה שניה בלא היתר מאה רבנים, נחלקו הפוסקים מה יעשה, ונטית רוב הפוסקים להתיר בדיעבד את אשתו השניה²⁹⁴.

האשה עצמה היא צד בדיון על היתר מאה רבנים, ויש לאפשר לקרוביה להופיע בבית הדין, ולייצג את זכויותיה²⁹⁵.

ומכל מקום אין מתירים לאיש לשאת

בגדרי השטות שהתירו לשאת אשה על

בנשתתית — ראה פסד"ר ח"ב עמ' ססד. [295] בי"ד הרבני הגדול (הדיינים י.מ. בן-מנחם, ע. הדאיה, ב. זולטי), פסד"ר ח"ב עמ' ססד. [296] שו"ת מנחת שי ח"ב סי' כח; שו"ת שערי צדק סי' ח. [297] שו"ת נובי"ת חיו"ד סי' קמו. [298] שו"ת דברי חיים ח"א סי' ד; שם ח"ב סי' מא; שו"ת תפארת צבי סי' לט; שו"ת בית שלמה סי' צה; שו"ת חלקת יואב סי' כד; שו"ת אריה דבי עילאי סי' כה; שו"ת מהר"א הלוי ח"א סי' קלה; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' כא; שו"ת חבלים בנעימים ח"ב סי' פ; שו"ת אבן יקרה מהדו"ל סי' נד; שו"ת ויחי יעקב חאבה"ע"ז סי' יג; שו"ת מהר"ש ח"ד סי' עד; שו"ת חיי אריה סי' מב; שו"ת בנין עולם חאבה"ע"ז סי' ג; שו"ת בית יצחק חאבה"ע"ז סי' י; שו"ת הרי בשמים ח"ב סי' עב; שו"ת מחזה אברהם ח"ג חאבה"ע"ז סי' יד; שו"ת משיב דבר ח"ד סי' ב; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' א; שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' נה. וראה עוד באריכות באוצה"פ סי' א סקע"ב אות א; אנציקלופדיה תלמודית, כרך יז, ע' חרם דרבנו גרשום, אות יז. וראה עוד בשו"ת דברי ישראל ח"ב סי' פה; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תשפו. אמנם יש שכתבו, שאין צורך בהיתר מאה רבנים באשה שנשתתית, כי על כך לא גזר רבנו גרשום — ראה רמ"א אבה"ע"ז א ו, אך מנהג הדורות להזיק היתר מאה רבנים. [291] שו"ת משיב דבר ח"ד סי' ה. [292] שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' קכ. [293] שו"ת דברי מלכיאל ח"ה סי' קפח. [294] ראה שו"ת נובי"ת חאבה"ע"ז סי' צ; שו"ת מהר"ם שיק חאבה"ע"ז סי' ג; שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' צא; שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קפט. בענין ההבדלים בין אשכנזים לספרדים בכל הנוגע להיתר מאה רבנים

עוד פוסקים באוצה"פ סי' א סקע"ב אות ג. [290] הגה' אשרי יבמות פי"ד; שו"ת מהר"ל החדשות סוסי' רב; ב"ח אבה"ע"ז סי' א, ובשו"ת הב"ח סי' צג; ח"מ אבה"ע"ז סי' א סקט"ז, וסי' קיט סקט"ז; ב"ש שם סי' א סקכ"ג, וסי' קיט סק"ח. וראה עוד באוצה"פ סי' א סקע"ב אות ו. בגדרי היתר מאה רבנים ובטעם הדבר — ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך יז, ע' חרם דרבנו גרשום, אות יז. וראה עוד בשו"ת דברי ישראל ח"ב סי' פה; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תשפו. אמנם יש שכתבו, שאין צורך בהיתר מאה רבנים באשה שנשתתית, כי על כך לא גזר רבנו גרשום — ראה רמ"א אבה"ע"ז א ו, אך מנהג הדורות להזיק היתר מאה רבנים. [291] שו"ת משיב דבר ח"ד סי' ה. [292] שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' קכ. [293] שו"ת דברי מלכיאל ח"ה סי' קפח. [294] ראה שו"ת נובי"ת חאבה"ע"ז סי' צ; שו"ת מהר"ם שיק חאבה"ע"ז סי' ג; שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' צא; שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קפט. בענין ההבדלים בין אשכנזים לספרדים בכל הנוגע להיתר מאה רבנים

מצב השטות – ראה ערך נאמנות הרופאים.

אשה שהיא לעתים שוטה ולעתים בריאה – יש אומרים, שאפילו בעת חלימתה מתירים לו לשאת אשה אחרת, וזה עדיף יותר מאשר לגרשה³⁰⁶, ואפילו ידע קודם הנישואין שהיא עתים שוטה עתים בריאה³⁰⁷; יש אומרים, שאין מתירים לו אלא בעת שטותה, אבל בעת חלימתה, עדיף יותר לגרשה מדעתה מאשר לשאת אשה אחרת³⁰⁸; יש אומרים, שבכל מקרה עדיף להמתין ולגרשה בעת חלימתה, ואפילו בעל כורחה, מאשר להתיר לו לשאת אשה אחרת³⁰⁹; ויש אומרים, שלא התירו כלל חרם דרבנו גרשום באשה שהיא עתים שוטה עתים בריאה, כי יכול לדור עמה בעת חלימתה³¹⁰.

אשה אחרת, אלא אם הוחזקה אשתו הראשונה להיות שוטה, היינו שאירעו לה שני התקפים או שלושה²⁹⁹; ויש הסבורים, שבזמן הזה אין אנו בקיאים בבדיקת שוטה³⁰⁰.

בעניין פרק הזמן שצריכה להיות שוטה כדי להתיר לו חרם דרבנו גרשום – יש שכתבו, שהוא דווקא אחרי שעברו שנים עשר חודשים³⁰¹; יש שכתבו זמן של שמונה עשר חודשים³⁰²; ויש שכתבו, שצריך שיעברו שנתיים שלימות³⁰³.

אם אומרים הרופאים שיש רפואה למחלתה – יש מי שכתב, שאינם נאמנים, ואם עבר הזמן הקצוב להגדרת שטותה, מתירים לו לשאת אשה אחרת³⁰⁴; ויש הסבורים, שמאמינים לרופאים, ולא מתירים לו אשה אחרת³⁰⁵.

מי שהתירו לו כדין לשאת אשה על

בעניין נאמנות הרופאים לקבוע את

אש ח"ג סי' א אות ג; שו"ת שבות יעקב ח"א סי' כט; שו"ת משכנות יעקב חאבהע"ז סי' כ; שו"ת צמח צדק החדש סי' ג; שו"ת בית יצחק חאבהע"ז סי' כב; שו"ת ראש משביר ח"ב סי' סט; שו"ת מאמר מרדכי סי' מא; שו"ת חיי אריה ח"א סי' מא; שו"ת צמח צדק החדש סי' ג; שו"ת חסד לאברהם חאבהע"ז סי' ד; ידיו של משה הל' אישות סי'ה; הגר"ע גרודזינסקי, הובאו דבריו בשו"ת שרידי אש ח"ג סי' א. וראה עוד באוצה"פ סי' א סקע"ב אות ד. [307] שו"ת שערי דעה ח"ב סי' קעא; שו"ת הרי בשמים מהדו"ת סי' עב. [308] שו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' יז. וראה באנציקלופדיה תלמודית שם הע' 708. [309] שו"ת הב"ח סי' צג; שו"ת מקום שמואל סי' פב. [310] שו"ת אור גדול סי' לה; פת"ש אבהע"ז סי' קיז, בשם הנובי"י. וראה עוד בנידון בשד"ח מערכת אישות סי' ב אות יב; אוצה"פ סי' א סקע"ב אות ד. וראה עוד בדין עתים חלים

[299] שו"ת ברכת רצה סי' קח; שו"ת שם אריה סי' ג. [300] ט"ז אבהע"ז סי' קיט סקי"ב, בשם רבנו שמחה; שו"ת אור זרוע סי' תשעה. וראה בשו"ת שרידי אש ח"ג סי' א אות ח. ולעניין חוסר בקיאותינו כיום בעניינים מציאותיים הנוגעים להלכה – ראה בע' השתנות הטבעים הע' 197. [301] שו"ת פרי השדה ח"ג סי' קפו; שו"ת אמרי דוד סי' קב; שו"ת בית יצחק חאבהע"ז ח"א סי' ה; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תשפו. [302] שו"ת עמק שאלה סי' פ; שו"ת צמח צדק החדש סי' א. [303] שו"ת אמרי דוד שם; שו"ת מצפה אריה מהדו"ת סי' י. [304] שו"ת בית יצחק חאבהע"ז ח"א סי' ה. [305] שו"ת שאילת שלום מהדו"ת סי' רעד; שו"ת דברי יששכר סי' קיז. וראה עוד באוצה"פ סי' א סקע"ב אות יא. [306] ב"ח אבהע"ז סי' קיז, ושו"ת הב"ח סי' צג; גט פשוט סי' קיט סקל"ח; ט"ז אבהע"ז סי' קיט סקי"ב (וראה מה שכתב על דבריו בשו"ת שרידי

אשתו בגלל שנשתטית – יש הסבורים, שלא צריך לחזור ולברר מצבה של הראשונה לפני שנושא אשה אחרת³¹¹; ויש מי שכתב, שצריך לברר היטב לפני הנישואין השניים³¹².

אשה שנשתטית והתירו לו לבעלה לשאת אשה אחרת בהיתר מאה רבנים, ונשא אשה אחרת, עדיין יש קירבה בין האשה הראשונה לבעלה עד חלות הגט, לכן פסול האיש לעדות בקרובי אשתו הראשונה³¹⁹.

אין מתירים לאיש לשאת אשה אחרת על אשתו השוטה אלא אם כן ניתן להבטיח את מזונותיה של הראשונה³²⁰. יש אומרים, שצריך להשליש שטר התחייבות שיוזן את שתי הנשים³²¹; ויש אומרים, שאף על פי שחייב במזונותיה, אינו חייב להשליש שטר התחייבות³²². צריך להשליש ביד בית הדין את סך הכתובה ותוספת הכתובה ונדוניה של הראשונה³²³. ואם הוא עני, יתן כמה שידו

מי שהתירוהו להינשא, ולפני שנשא אשה אחרת הבריאה הראשונה לגמרי – יש הסבורים, שחזור האיסור למקומו, וצריך לחזור לאשתו הראשונה³¹³; ויש הסבורים, שאף אם נתפאה הראשונה לגמרי לפני שנשא אשה אחרת, אם אין הראשונה רוצה לקבל גט, מותר לו לשאת אשה אחרת³¹⁴. ומכל מקום, אם כבר השתדך עם אשה אחרת, לדברי הכל מותר לו לשאתה לאשה, גם אם בינתיים חזרה הראשונה לבריאותה³¹⁵. ואם נרפאה הראשונה אחרי שכבר נשא אשה אחרת – יש מי שכתב, שחייב לגרש את הראשונה מיד³¹⁶; ויש מי שהסתפק אם חייב לגרש הראשונה, שאולי במקרה שנשא שתי נשים בהיתר, לא חל חרם

[320] הגה' אשרי יבמות פי"ד; שו"ת מהרי"ל החדשות סי' רב; שו"ת מחזה אברהם ח"ג חאבהע"ז סי' יד. וראה עוד בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו חאבהע"ז סי' ה. [321] שו"ת בית יצחק חאבהע"ז סי' יג; שו"ת צל הכסף ח"ב סי' ט; שו"ת אבן יקרה ח"א סי' ו. [322] שו"ת מהר"ם מפאדווא סי' נ; שו"ת אמרי יושר ח"א סי' טז; שו"ת תורת חסד (לובלין) סי' לב. וראה בשו"ת צמח צדק סי' סז, שו"ת מחזה אברהם ח"ג חאבהע"ז סי' יד, ושו"ת שרידי אש ח"ג סי' ב – בשיטות אחרות להבטחת מזונותיה. וראה עוד באוצה"פ סי' א סקע"ב אות כט. [323] ב"ח אבהע"ז סי' א וסי' קיט; ח"מ סי' קיט סק"ב; ב"ש סי' א סק"ג; שו"ת צמח צדק סי' סז; שו"ת מהר"ם פדווא סי' נ; שו"ת משיב דבר סי' ג; שו"ת הרי"מ סי' כד. ובטעם הדבר – ראה באוצה"פ סי' א סקע"ב אות כג; אנציקלופדיה תלמודית,

עתיים שוטה להלן הע' 354 ואילך. [311] פת"ש אבהע"ז סי' א סקט"ז; שו"ת בנין עולם חאבהע"ז סי' ג אות יא; שו"ת חיים של שלום ח"ב סי' צד. [312] שו"ת שמן ראש חאבהע"ז סי' כד. [313] פת"ש אבהע"ז סי' א סקט"ז; זקן אהרן ח"ב סי' צ; שו"ת שמן ראש חאבהע"ז סי' כד. [314] שו"ת בית יצחק חאבהע"ז ח"א סי' ו; שו"ת שער יעקב סי' ט; שו"ת היכל יצחק חאבהע"ז סי' ז. וראה עוד באוצה"פ סי' א סקע"ב אות יד. [315] שו"ת בנין עולם שם. [316] שו"ת צמח צדק סי' סז. [317] שו"ת רעק"א מהדו"ת סי' מד. [318] ראה שו"ת אוריין תליתא סי' קח; שו"ת בית יצחק חאבהע"ז סי' יג, וסי' יז; שו"ת אבני נור חאבהע"ז סי' י; שו"ת עין יצחק חאבהע"ז סי' ב אות יא; שו"ת הרי בשמים ח"ג סי' טז; שו"ת מים רבים סי' ג. [319] שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קצא.

גם ביד אחר להיות שליח להולכה³³², ושיהא הגט בידו עד שתשתפה, או שתרצה לקבל הגט³³³, וכבר פשטה ההוראה כשיטה זו³³⁴; ויש הסבורים, שאין צריך להשליש גט כלל, אלא שהבעל צריך להתחייב לתת לה גט כשתשתפה ותרצה לקבלו³³⁵.

יש שכתבו, שמשביעים אותו שיתן קנס אם לא יתן לה הגט כשתשתפה³³⁶, אבל אין להשביע אותו בפירוש שיגרשנה, כדי שלא יהא גט מעושה, אלא משביעים אותו שאם לא ישלם ייאסר עליו הבשר וכיו"ב³³⁷; ויש שכתבו, שאין משביעים אותו כלל³³⁸, אלא צריך לתת כתב התחייבות שיגרשנה³³⁹, או שיתן תקיעת

משגת, והשאר יבטיח בשטר חוב³²⁴, או שיעמיד ערב בטוח³²⁵, ומשביעים אותו שכשתשיג ידו יסלק כל כתובתה³²⁶, אבל אין משביעים אותו שאין לו להשליש באותו זמן³²⁷.

חייב לייחד לראשונה בית בפני עצמה, וישמרנה ממנהג הפקר³²⁸, או שיחזיק אותה בבית חולים³²⁹. ואם אין ידו משגת, יש שכתבו שאין הדבר מעכב³³⁰. ואם אבי האשה הסכים לשמור עליה, יכולים לסמוך עליו, ואין צורך לייחד עוד בית בפני עצמה³³¹.

יש הסבורים, שחייב הבעל להשליש גט

מהדר"ק ח"א סי' קכ. [331] שו"ת בנין ציון ח"ג סי' פ; ראשית בכורים סי' ט. [332] ואם נתינת הגט לשליח צריכה להיות בתורת שליח להולכה או בתורת זכיה – ראה שו"ת פנים מאירות ח"א סי' ד; שו"ת תפארת צבי סי' מב; שו"ת מחזה אברהם ח"ג אבהע"ז סי' יד. [333] ב"ח אבהע"ז סי' קיט; ב"ש סי' א סקכ"ג; ח"מ סי' קיט סק"ב. וראה באוצה"פ שם סקע"ב אות לא, במחלוקת האחרונים אם הגט כשר, כי בשעה שעשאו שליח לא היתה ראויה להתגרש בו. וראה עוד בשו"ת נוביק"ק אבהע"ז סי' ג, ובשו"ת משיב דבר ח"ד סי' א – מתי נתקנה תקנה זו. וראה עוד בשו"ת מחזה אברהם ח"ב אבהע"ז סי' א. [334] באר משה, קונט' בנין ירושלים סי' י. [335] בית מאיר אבהע"ז סי' א; שו"ת רבי חיים כהן רפפורט אבהע"ז סי' ד; שו"ת ברכת רצה סי' קח-קט. וראה עוד באוצה"פ שם אות ל. [336] שו"ת נוביק"ק אבהע"ז סי' ג; שו"ת חת"ס אבהע"ז ח"א סי' יא; שו"ת משיב דבר ח"ד סי' א. וראה עוד באוצה"פ שם אות לה. [337] שו"ת נוב"י שם. וראה בשו"ת תפארת צבי סי' מה; שו"ת מחזה אברהם ח"ג אבהע"ז סי' יד. [338] שו"ת פרשת מרדכי סי' מו. [339] שו"ת בר ליואי ח"ב אבהע"ז סי' ב; שו"ת

כרך יז, ע' חרם דרבנו גרשום, עמ' תמה-תמו. [324] הגה' אשרי יבמות פי"ד; שו"ת ר"ח הכהן רפפורט אבהע"ז סי' ג; שו"ת רעק"א מהדו"ת סי' מד; שו"ת צמח צדק החדש ח"א סי' ו; שו"ת הר"מ סי' כד; שו"ת דברי חיים ח"א סי' סג; שו"ת בית יצחק אבהע"ז סי' ג; שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שכא, וח"ו סי' קלד; שו"ת מחזה אברהם ח"ב אבהע"ז סוסי' א; שו"ת עין יצחק ח"א סי' עד; שו"ת נחלת אביי סי' קי; שו"ת משיב דבר ח"ד סי' ג; שו"ת מקדשי השם סי' מז. וראה עוד בשד"ח מערכת אישות סי' ב; אוצה"פ סקע"ב אות כד. [325] שו"ת תורת חסד סי' לב. אמנם ראה בשו"ת מחזה אברהם ח"ב אבהע"ז סי' ו, שהאריך לפקפק בתוקף הערב בנידון, עיי"ש. [326] שו"ת משיב דבר שם; שו"ת עין יצחק שם; שו"ת מהרש"ם שם. [327] שו"ת תפארת צבי אבהע"ז סי' לט; שו"ת חיים של שלום ח"ב סי' קב; שו"ת דברי מלכיאל ח"א סי' נא, וח"ג סי' קג; שו"ת מהר"ש ענגיל ח"א סי' מז (אמנם ראה מה שכתב בח"ו סי' כו). [328] ב"ח אבהע"ז סי' קיט; ב"ש סי' א סקכ"ג. [329] שו"ת שאילת שלום מהדו"ת סי' לב; שו"ת דבר משה סי' מד. וראה עוד באוצה"פ שם אות יט. [330] שו"ת שמן רוקח ח"ב סי' לב; שו"ת שואל ומשיב

חולי שאין רפואתו בידינו, שהגט בטל³⁴⁷.

איש המשתטה יום יום, ואשתו אומרת שנישאה לו מחמת דוחקה, וסבורה היתה שתוכל לסבול אותו, וכעת אומרת שאינה יכולה לסבולו כי מטורף הוא, ויראה היא פן יהרגנה בכעסו, בכל זאת אין כופים לגרש, שאין כופים אלא באותם שאמרו חכמים³⁴⁸. והיינו דווקא במי שאינו שוטה גמור, אלא שהוא רגזן ויוצא לתרבות רעה³⁴⁹.

מי שהוא שוטה גמור, מחלוקת הפוסקים הוא אם זה גדר של מום גדול, ולכן מעיקר הדין כופים אותו לגרש את אשתו אם יש זמן שהוא חלים, או שזה גדר של מום רגיל, ולכן אין כופים לגרש³⁵⁰.

אדם שמתנהג ברשעות או בגאווה, כגון שמכריז על עצמו שהוא משיח ומתנהג באלימות, ובשאר דברים מתנהג כפיקח גמור – דינו כפיקח, ובית דין יכולים לכופו לתת גט לאשתו³⁵¹; ויש מי שחולק וסובר שהמכנה עצמו משיח הוא שוטה

כף על כך³⁴⁰; ויש מי שכתב, שצריך רק לתת הבטחה שיתן גט, אבל אין להשליש כל בטחונות מחשש לגט מעושה³⁴¹.

פדיון שבויים – יש מי שכתב, שאשה שנשתטית אין בעלה חייב לפדותה אם נשבית, והבעל מפסיד את זכותו בפירות נכסי המלוג שלה³⁴².

גט – מי שנשא אשה כשהוא פיקח ונשתטה, אינו כשר לתת גט לאשתו עד שיבריא³⁴³.

היה בריא בשעה שציווה לכתוב את הגט, ואחר כך אחזתו רוח רעה, אין כותבים הגט אלא כשישתפה, לפי שהוא כשוטה בשעה זו, ואפילו אם אמר בשעת חוליו שלא יכתבו, אינו כלום, ואין צריך להימלך בו אחר שהבריא³⁴⁴. ואם כתבו את הגט קודם שהבריא – יש אומרים, שהגט פסול מדרבנן, אבל אינו בטל מן התורה³⁴⁵; יש אומרים, שהגט בטל מן התורה³⁴⁶; ויש מחלקים בין חולי שרפואתו בידינו, שאינו אלא פסול, לבין

הרא"ש כלל מג סי' ג; טוש"ע אבהע"ז קנד ה. [349] שו"ת מהרי"ט ח"א סי' קיג; שו"ת אגרות משה אבהע"ז ח"א סי' פ; שו"ת קובץ תשובות ח"ב סי' קיג-קיד. וראה עוד בביאור הגר"א אבהע"ז שם סק"ז; שו"ת דבר יהושע ח"ג אבהע"ז סי' ל; פסד"ר ח"א עמ' סה; שם ח"ח עמ' רטו. [350] ראה שו"ת תפארת צבי אבהע"ז סי' לו; שו"ת אור גדול סי' ה; פסד"ר ח"א עמ' סה (ביה"ד בירושלים, הדיינים י. עדס, י.ש. אלישיב, ב. זולטי). וראה בשו"ת אגרות משה שם, שכתב בפשיטות שהוא מום גדול. וכן כתב בשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' מב פ"א. [351] שו"ת אגרות משה אבהע"ז ח"א סי' קכ.

מים חיים (רפפורט) סי' לח; שו"ת שם אריה סי' צב. [340] שו"ת ברכת רצה סי' י. [341] שו"ת אבני נזר אבהע"ז סי' ט-י. [342] בית יעקב, אבהע"ז ע ד. וראה מה שכתב בנידון בשו"ת קובץ תשובות סי' קסט. [343] יבמות קיב ב; רמב"ם גירושין ב יז. [344] גיטין ע ב, מחלוקת; רמב"ם גירושין ב טו; טוש"ע אבהע"ז קכא ב. [345] רמב"ם שם. וראה ב"ח, ח"מ סק"ג, ב"ש סק"ב, ביאור הגר"א סק"ד ופר"ח שם. [346] טור שם; שו"ת הרא"ש כלל מה סי' יח. וראה בפר"ח שם, ובב"ש שם סק"ה. [347] ב"י והמחבר בשו"ע שם. [348] תוס' יבמות סד א ד"ה יוציא; שו"ת

גמור³⁵². אשה שנשתטת, היינו שאיננה יודעת לשמור את גיטה, ואיננה יודעת לשמור את עצמה, מדין תורה מותר לגרשה, אלא שחכמים אסרו לגרשה עד שתבריא, ודבר זה תקנת חכמים הוא, כדי שלא תהא הפקר לפרוצים, שהרי אינה יכולה לשמור את עצמה³⁵⁹, אבל אם היא שוטה שיכולה לשמור את גיטה ואת עצמה, מתגרשת אף לכתחילה³⁶⁰.

מי שהיתה שוטה לא גמורה בעת שנישאה, שיש ספק על קידושה, ובשעת הגירושיין היא באותה דרגה של שטות – אפשר לגרשה³⁶¹, וזה עדיף על פני היתר מאה רבנים³⁶².

אשה שהיא עתים בריאה ועתים שוטה, אין לגרשה אפילו בעת בריאותה, ויש אומרים שאפילו בדיעבד לא מועיל³⁶³. הטעם הוא שגזרו מפני הפקירותה וגרירותה בעת שתחזור לשטותה. ולפיכך, גם אי אפשר לגרש מי שהיא עתים שוטה עתים בריאה, שהרי גם אם יגרשה בעת בריאותה היא תחזור למחלתה, ואז לא תשמור עצמה ממנהג הפקר; ויש מי שכתבו, שבזמן הזה בגלל חרם דרבנו

יש מי שכתבו, שיש לכפות גט בכל חולה נפש אלים, שיש בזה משום לא תעמד על דם רעך, ומשום לא תסגיר עבד אל אדניו³⁵³.

איש שהוא עתים חלים ועתים שוטה, כשהוא בריא יכול לגרש את אשתו³⁵⁴. יש אומרים, שמחייבים אותו להתגרש מאשתו בזמן שהוא חלים³⁵⁵; ויש אומרים, שאין כופים עליו לגרשה, אלא תדור עמו בעת בריאותו, וכאשר יחזור לשטותו, יכולה היא לאשפזו בבית חולים³⁵⁶.

מי שהוא עתים חלים ועתים שוטה, ושלח גט לאשתו, אין מעמידים אותו בחזקת שהיה בריא להוציא את אשתו מחזקת אשת איש, כיוון שזה מצב שמשנתה כל הזמן³⁵⁷.

מי שהוא עתים חלים עתים שוטה, מותר לאשה לעשות שליח קבלה שיוכל לקבל הגט בעת שפיותו של הבעל, אפילו אם בזמן מינוי השליח היה הבעל במצב של שוטה³⁵⁸.

[359] יבמות ק"ג ב; רמב"ם גירושין י כג; טוש"ע אבהע"ז ק"ט ו. וראה בט"ז שם סק"ב, אם הטעם שלא ינהגו בה מנהג הפקר הוא לטובת האשה, או לטובת האנשים שלא יכשלו בפריצות. וראה בשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמז. [360] שו"ת אור זרוע סי' תשעח; שו"ת עונג יו"ט סוסי' קמג; שו"ת בית יצחק חאבהע"ז סי' י; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' א; אחיעזר ח"ג סי' יז. [361] שו"ת פרשת מרדכי סי' מא; שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"א סי' ב. [362] שו"ת מחזה אברהם ח"ג חאבהע"ז סי' יג. [363] ח"מ אבהע"ז סי' ק"ט סקט"ו, ושם סי' קבא סק"ג; ב"ש אבהע"ז סי' ק"ט סק"ו.

[352] הגרי"ד סולובייצק, הובאו דבריו בס' נפש הרב, עמ' רסד. [353] פסד"ר יב ד (ביה"ד הגדול, הדיינים ש. גורן, י. קאפח, מ. אליהו). וראה עוד מאמרו של הרב ש. דייבובסקי, תורה שבעל פה, לג. תשנ"ב, עמ' סד ואילך. [354] טוש"ע אבהע"ז קבא ג. [355] שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' מב פ"א. וכתב שם שפסק זה אושר על ידי הגרצ"פ פרנק. [356] שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' סב. [357] שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' מד. וראה בשו"ת בית אפרים חאבהע"ז סי' קיא. [358] שו"ת הב"ח סי' קא; ב"ש סי' קמא סק"מ; שו"ת שיבת ציון סי' פו.

אלא ברפואת מחלות אחרות³⁷⁰. ובזמן הזה, שבכל מקרה אינו יכול לגרש את אשתו בעל כורחה, לדברי הכל חייב ברפואתה ובפדיונה³⁷¹.

מזונות – מי שנשטתה, בית דין יורדים לנכסיו, וזנים ומפרנסים את אשתו ובניו ובנותיו³⁷². יש מי שכתב, שזנים את בניו ובנותיו שהם בני שש שנים או פחות³⁷³. ולשיטה זו יש מי שכתב, שאם הוא אמיד, שיש לו נכסים, מפרנסים גם את ילדיו הגדולים, שאין זה גרוע מצדקה³⁷⁴; ויש מי שכתב, שמפרנסים מנכסיו בניו ובנותיו אפילו הם יתרים על שש שנים, עד שיגדילו³⁷⁵. יש מי שכתב, שאם אין לבעל השוטה נכסים, רשאים אשתו ללוות על מנת שיפרעו מן הבעל לכשישטתה או לכשיפלו לו נכסים³⁷⁶.

בעיקר יסוד חיובי המזונות של שוטה, יש מי שתמה למה יורדים לנכסיו מדין צדקה, הרי שוטה פטור מן המצוות³⁷⁷. יש שתירצו זאת בכך, שהחיוב על הבעל לפרנס את אשתו ואת ילדיו חל מרגע הנישואין, ולכן גם אם נשתטה אחר כך, לא פקע ממנו החיוב, ובלידת הילד חל עליו תקנת חז"ל לזוננו, ובלידתו הוא מחוייב לפרנסו עד הגיעו לגיל שש שנים,

גרשום מותר לגרשה בעת חלימתה מפי עיגונו של הבעל³⁶⁴. ואם מדובר במחלה נפשית שיש לה טיפול תרופתי יעיל, יש מי שכתב שאפשר לגרשה בעת בריאותה, שכן גם כשתחזור לשטותה, תוכל להשתמש בתרופות³⁶⁵.

מי שהיא עתים חלים עתים שוטה, וגם העלימה מבעלה את מחלתה לפני נישואיה, מצרפים הדבר לחיובה לקבל גט בעת חלימתה³⁶⁶.

אשה שנשטתית ואינו יכול לגרשה, אם אינה יודעת לשמור עצמה, אבל יודעת לשמור גיטה – יש אומרים, שאין מחייבים אותו במזונות, בשאר, בכסות, ובעונה, ואינו חייב לרפאותה, ולא לפדותה³⁶⁷. טעמם: שהרי הוא רוצה לגרשה, אלא שחכמים מנעוהו כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר, אבל לא חייבוהו בחיובי ממון; ויש אומרים, שחייב במזונותיה ורפואתה³⁶⁸, וטעמם: אף שבגלל ציווי חכמים לא יכול לגרשה, נסתחפה שדהו, וחייב בכל חיובי הממון. ואם גם אינה יודעת לשמור גיטה, לכל הדעות חייב בכל חיובי הממון³⁶⁹; ויש מי שכתב, שכולם מודים שחייב ברפואתה באותו חולי שהיא שוטה בו, ולא נחלקו

נ"כ על הסתירה בדברי המחבר); ב"ח אבהע"ז סי' קיט; רמ"א אבהע"ז קיט ו, בשם י"א. [369] ח"מ שם סק"ט; ב"ש שם סק"י. [370] ב"ש שם. [371] ח"מ אבהע"ז קיט סק"ט וסקי"ב. [372] כתובות מח א; רמב"ם אישות יב יז; טוש"ע אבהע"ז עא ג. [373] רמב"ם שם. [374] מ"מ שם. [375] שו"ע שם. [376] הרב א. שינפלד, תחומין, ח, תשמ"ז, עמ' 87 ואילך. [377] ראה במחנה אפרים הל' צדקה סי א.

[364] ט"ז אבהע"ז סי' קיט סקי"ד. וראה עוד בשד"ח מע' גירושין סי' א אות ג; פסד"ר ח"ח עמ' קעד; ארצה"פ סי' א סקע"ב אות ד. [365] הרב ב. בק, נועם, טז, תשל"ג, עמ' קסא ואילך. [366] פסד"ר ח"ח עמ' קעד (ביה"ד הרבני האזורי בת"א, הדיינים ש.ב. ורנר, ע. אולאני, ח.ג. צימבליסט). [367] רמב"ם גירושין י כג; המחבר שו"ע אבהע"ז קיט ו. [368] ראב"ד גירושין שם; טור אבהע"ז שם, בשם רמ"ה; המחבר אבהע"ז ע ו (וראה

את צרתה, שכן ביאת יבום אינה צריכה דעת³⁸⁶; ויש מי שכתב, שיתכן ששוטה אינו קונה אפילו ביבימתו, שאין לו שום דעת, והוא גרוע מחרש³⁸⁷.

האונס שוטה משלם צער בלבד; והמפתה שוטה – פטור מכלום³⁸⁸.

בענייני חושן משפט

טוענים לשוטה – שוטה גמור טוענים הדיינים עבורו בדיני ממונות, כמו שטוענים ליתומים³⁸⁹.

עדות – השוטה פסול לעדות³⁹⁰, ואפילו אינו שוטה גמור, אלא שאינו מיושב בדעתו³⁹¹.

חזקת ממון – אין לשוטה חזקת ממון, לפי שאין תפיסתו ראויה לקנין³⁹².

מקח וממכר – השוטה אין מקחו מקח, ואין ממכרו ממכר, ואין מתנה ממתנתיו קיימת, לא במטלטלין ולא בקרקע, ובית דין מעמידים להם אפוטרופוס³⁹³, ואין לו זכיה כלל על ידי

וחיוב זה חל עליו גם אם נפלו לו נכסים אחרי שהוא כבר שוטה, ואם הוא שוטה מעיקרא, חל עליו חיוב מפני שבוודאי נוח לו בכך, אבל דווקא אם אין לילדים ממה להתפרנס³⁷⁸; ויש מי שכתבו, שהחיוב הוא מטעם אבהות, שמרגע שנעשה אב, וכל הזמן שלאחר מכן, יש חיוב על הנכסים לזון מהם את ילדיו, ולכן גם אם נשתטה לא פקע החיוב מהנכסים³⁷⁹.

יבום וחליצה – אשת שוטה פטורה מן החליצה ומן הייבום³⁸⁰, ושוטה שחליץ – אין חליצתו חליצה³⁸¹. וכן יבמה שוטה אינה חולצת³⁸², ואם חלצה – אין זה חליצה כל עיקר, ואינה פוסלת על האחים³⁸³, ואפילו אם גדול עומד על גביהם, אין זה מועיל כלל³⁸⁴.

מי שהיה שוטה בעת קידושו, אלא שהטעו את האשה, ואחר כך התברר שאינה יכולה לדור עמו, ונהרג, ואחיו אינו רוצה לתת בשום אופן חליצה, יש להתירה לעולם בלא חליצה, כי הקידושין בטלים למפרע³⁸⁵.

שוטה שבא על יבימתו – קנאה, ופטר

משה חאבהע"ז ח"ג סי' מו. [386] ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך כא, ע' יבום, עמ' שעד, והע' 1251. [387] ק"א יבמות נו א ד"ה ודין. וראה חזו"א אבהע"ז סי' פו. [388] כתובות לב א; רמב"ם נערה בתולה ב יא. [389] ב"ח חו"מ סי' יז. [390] תוספתא שבועות ג ח; רמב"ם עדות ט ט; טוש"ע חו"מ לה ח. [391] אמרי בינה הל' עדות סי' מח; חסדי דוד, תוספתא שם. וראה באריכות בשו"ת הרב"ז סי' ג. [392] נחל יצחק סי' צא אות ד ענף ד. [393] רמב"ם מכירה כט ד; טוש"ע חו"מ רלה ב.

[378] הגרי"ש אלישיב, פסקי דין רבניים, ח"ה, עמ' 303. [379] הגר"א גולדשמיט, והגר"ש ישראל, פסקי דין רבניים, שם. [380] יבמות צו ב; רמב"ם יבום ו ח; טוש"ע אבהע"ז קעב טז. [381] רמב"ם יבום ד טז; טוש"ע אבהע"ז קסט מג. [382] תוספתא יבמות פ"ב; רמב"ם יבום ו ו. [383] מ"מ יבום ד יג; טור אבהע"ז סי' קסט; יש"ש יבמות פי"ב סי' כה. [384] רשב"א חולין י א, בשם רבנו יונה; שו"ת הרשב"א ח"א סי' כו, וסי' תקצג; ריטב"א גיטין כב ב. וראה עוד בעניין חליצת שוטה בשו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ד; בית מאיר אבהע"ז סי' קכא. [385] שו"ת אגרות

עצמו³⁹⁴, לא לעצמו ולא לאחרים³⁹⁵, הן ממה שמצא בהפקר, והן ממה שאחרים נותנים בידו³⁹⁶, ואפילו כשאחרים מקנים לך³⁹⁷.

ירושה — שוטה שנשא פיקחת, או פיקח שנשא אשה שוטה — אינו ירושה, שהרי לא תקנו להם חכמים נישואין⁴⁰⁵.

המזכה לשוטה על ידי בן דעת — זכה³⁹⁸, משום שזכין לאדם שלא בפניו³⁹⁹.

שוטה אפילו לדבר אחד שכתב צוואה במצב כזה, יש לפסול את צוואתו⁴⁰⁶.

מי שהוא עתים חלים ועתים שוטה, בעת שהוא שפוי, כל מעשיו קיימים, וזוכה לעצמו ולאחרים ככל בן דעת, וצריכים העדים לחקור הדבר היטב שמא בסוף שטותו או בתחילת שטותו עשה מה שעשה⁴⁰⁰.

הצלת חיים — הצלת נפש היא מצווה מן התורה, ואין צורך שיסכים אדם למעשה ההצלה, גם כשפעולת ההצלה כרוכה בפגיעה גופנית או כספית בניצול. לפיכך ברור שגם כשהחולה אינו שפוי בדעתו, ואינו יכול להסכים למעשה ההצלה, חייבים לעשות הכל כדי להצילו, ואין לראות במעשה כזה משום תקיפה.

שכר עבודה — שוטה שעבד עבור פיקח — חייבים לשלם לו את שכר עבודתו וטירחתו, וזכה השוטה בשכר ששולם לו⁴⁰¹.

עונשין — שוטה שעבר עבירה כשהוא שפוי, ונשתטה קודם העמדה לדין, אין בית דין דנים אותו, ולא עונשים אותו⁴⁰⁷.

נזיקין — שוטה שהזיק, פטור מתשלום דמי הנזק⁴⁰², ואף לאחר שנשתפה, הרי הוא פטור מלשלם את מה שהזיק בעת שטותו⁴⁰³.

מי שנתחייב מיתה בבית דין כשהוא שפוי, ונגמר דינו למיתה כשהוא שפוי,

שוטה אין לו בושת, ואין אפילו גדר

[400] רמב"ם מכירה כט ה, וראה במ"מ שם; טוש"ע חו"מ רלה כא, וראה בסמ"ע שם סקנ"ב. [401] קצוה"ח סי' רמג סק"ד על פי תוס' סנהדרין סו ב ד"ה קטן. וראה בשו"ת רבי אליעזר סי' כא אות יג; ס' משפטי הדעת, פי"ז. [402] ב"ק פז א. [403] ספר התרומות שער לו ח"א. וראה בס' משפטי הדעת, פט"ז. [404] ב"ק פז ב; רמב"ם חובל ומזיק ג ד; טוש"ע חו"מ תכ לו. [405] רמב"ם נחלות א י; ב"ש אבה"ע"ז סי' צ סק"ט. [406] בי"ד רבני בירושלים (הדיינים י. עדס, י.ש. אלישיב, ב. זולטי), פסד"ר ח"א עמ' קח. [407] משפטי הדעת פי"ב (עמ' קמג). טעמו: אין

[394] רמ"א שם. [395] סמ"ע שם סקנ"א. וראה תוס' סוכה מו ב ד"ה דינוקא, ששוטה גרוע מקטן בכך שכלל אינו קונה. [396] רמב"ם זכיה ומתנה ד ז; טוש"ע חו"מ רמג טז. [397] סמ"ע שם סקכ"ט. וראה בשו"ת הרי"ם חאבה"ע"ז סי' כד, ובאמרי בינה קונטרס הקנינים סי' כד, ובס' משפטי הדעת פט"ז — בשאלה אם יש דרגות של שוטה שמועילה הקנאה בדעת אחרת, או שדין זה נכון בכל השוטים. [398] רמב"ם וטוש"ע שם. [399] וראה מה שכתב בנידון במ"מ שם; קצוה"ח סי' רמג סק"ו; שו"ת באר יצחק חו"מ סי' א ענף ה; ס' משפטי הדעת, עמ' קעו ואילך.

יש מי שכתב, שאף הוא פסול לעבודה⁴¹³; ויש מי שכתב, שבעת בריאותו הוא כשר לעבודה⁴¹⁴.

מתנות כהונה — כהן שוטה זוכה במתנות כהונה⁴¹⁵.

יולדת שוטה — בעלה מביא עליה קרבן יולדת⁴¹⁶.

קרבנות — אכל חלב, והפריש קרבן ונשתטה, וחזר ונשתפה, יכול להקריב את הקרבן לאחר שהבריא⁴¹⁷.

שוטה בבהמה, אינו מן המובחר⁴¹⁸.

טיפולים פסיכיאטריים/פסיכולוגיים

צורך בטיפול נפשי — מחלות נפש נחשבות בקרב הציבור הרחב, ובעיקר בציבור החרדי, כבעיה חברתית רצינית, המערערת את יסודות המשפחה, והגורמת לתווית חברתית שלילית חמורה. אי לכך יש רתיעה מטיפול נפשי, ואפילו עצם הפגישה עם פסיכיאטר או פסיכולוג מהווה בעיה חברתית. הדבר מביא להזנחת החולה הפסיכיאטרי, עד לנטישתו והרחקתו מחברת בני אדם. דבר זה דורש תיקון, שכן יש מצבים שהפסיכיאטריה והפסיכולוגיה יכולים לסייע ואף לרפא⁴¹⁹.

וקודם ביצוע העונש השתטה — יש מי שסבור, שאינו נהרג בבית דין⁴⁰⁸. טעמו: מיתת בית דין באה גם לשם כפרה, ושוטה לאו בר-כפרה הוא, כי לאו בר-עונשין הוא; ויש מי שסבור, שאף על פי כן ממיתים אותו⁴⁰⁹. טעמו: מיתת רוצח בבית דין נובעת מדין 'ובערת הרע מקרבך', וזה חל על כל הרוצחים.

רציחה — שוטה שרצח, אפילו אם הוא עדיין בדרגת הבנה לענייני גיטין וקניינים, אבל אם שכלו משובש עליו ואינו ברור, אינו נהרג בבית דין, אלא דווקא כשרצח מתוך שכל ברור⁴¹⁰.

רודף — אם מטורף מסתגר עם אחר ומאיים להורגו, ואין כל דרך לשחרר את הנתקף אלא בהריגת התוקף, חייבים להרוג את השוטה מדין רודף⁴¹¹.

הפלה מחשש למחלה נפשית — ראה ערך הפלה.

בעניינים עתידיים

עבודה במקדש — שוטה הוא מום בכהן, ופוסל אותו מלעבוד בבית המקדש⁴¹².

אם הוא עתים חלים ועתים שוטה —

זילברשטיין, שם. [412] משנה בכורות ז ו; רמב"ם ביאת המקדש ח טז. [413] כס"מ ביאת המקדש שם. [414] שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' סב. [415] קצוה"ח סי' רמג סק"ד. וראה בס' משפטי הדעת, פי"ז. [416] נדרים לה ב; רמב"ם מחוסרי כפרה א ה. [417] רמב"ם שגגות ג ח. [418] משנה בכורות ז ו. [419] ראה הרב ש. וולבה, בשבילי הרפואה, ה,

דנים דינו של אדם שלא בפניו, והשוטה דינו כשלא בפניו, כדין קטן המבואר בטושו"ע חו"מ כח יט. [408] שו"ת עמק הלכה ח"א סי' לב-לג, בשם בעל מנחת אלעזר. [409] בעל צפנת פענח, הובא בשו"ת עמק הלכה שם, וכן בשו"ת צפנת פענח סי' יט. [410] הרב י. זילברשטיין, עמק הלכה-אסיא, א, תשמ"ו עמ' 189 ואילך. וראה מהר"ץ חיות סנהדרין יז א. [411] הרב

בעיות הלכתיות-השקפתיות – קיימות בעיות הלכתיות-השקפתיות רבות ביחס לפסיכותרפיה, הן בשיטות טיפול התנהגותיות, והן בשיטות פסיכואנליטיות. של החולה להשתחרר מהדת, להתייחס לחטא ולרגשות אשם על ביצוע עבירות כהתנהגות נזירות שלילית, ולהעלות למודע ולחופשי יצרים מיניים ואלימים, כל אלו נוגדים את תורת ישראל⁴²².

לפיכך, אין להתרפא מפסיכולוגים שהם כופרים ומינים, שיש לחוש שמא יתנו עצות נגד התורה, ושלא ידברו דברי מינות וניבול פה, וכיוון שהם אינם מרפאים בתרופות אלא רק בדיבורים, שונה דינם מסתם רופאים כופרים. ולכן יש לחפש אחרי פסיכולוגים שומרי תורה; ואם אין כזה, יש להתנות עמם שיבטיחו שלא ידברו עם החולה בענייני אמונה ותורה⁴²³.

ניתוחים נזירו-פסיכיאטריים – יש מי שכתב, שמותר לבצע ניתוח מוח⁴²⁴ בחולה רוח קשה ומסוכן לעצמו ולאחרים, שמטרתו לשפר את התנהגותו האלימה של החולה. דבר זה מותר גם אם הניתוח יגרום לשינוי באישיותו של החולה, ובתנאי שהדבר נעשה לאחר התייעצות עם

שיטות הטיפול המבוססות על שינויים בדפוסי ההתנהגות⁴²⁰ יכולות להוות דרך המנוגדת לתורה, כאשר המטפלים נותנים עצות טיפוליות שמהוות עבירה ברורה, כגון קיום יחסי מין עם גבר זר, או עם אשה זרה, אוננות, הומוסקסואליות, וכיו"ב, או בעצם התיאוריות והערכים בחלק משיטות הטיפול הללו, שיכולים להוות סתירה ממשית להשקפת התורה, כגון יחס שלילי לדת ולמצוות, הכחשת משמעות החטא והאשמה, וכיו"ב.

שיטות פסיכואנליטיות דוגלות בגישה שיש להעלות ולשחרר פחדים ומצוקות הנוגעות למיניות ולאלימות, וכן יש הסבורים שהדת מהווה בעיה במחלתו של החולה, ואף שהדת כשלעצמה היא ביטוי לסטייה נפשית מסוג כפייתיות⁴²¹. חינוכו

על דעת פסיכיאטרים רבים, כולל פסיכואנליטיקנים, כי קיימת שונות תרבותית רבה, ואין לייחס כל משמעות פסיכיאטרית להתנהגות תרבותית או דתית נורמטיבית. [422] ראה – Spero M, *J Psychol Judaism* 1(1):15, 1976; Kahn P, *Intercom* 16(1)3, 1976; Mermelstein J, *Intercom* 16(2):4, 1976; י. לוי, יהדות ומדע כחכמות משלימות, 1987, עמ' 85 ואילך. ואגב, הצורך בגישות אלו מבחינת עצם הטיפולים שנוי במחלוקת מדעית בתחום הפסיכיאטריה עצמה – ראה Rosner F and Bleich Spero M. In: *Jewish Bioethics*, 1979:221 [423] שו"ת אגרות משה ח"ב סי' נז; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תסה וסי' תחסז. [424] הכוונה ל-frontal lobectomy. וראה לעיל בחלק הרפואי.

תשמ"ב, עמ' נו ואילך; Rabbi M.D. Tendler, In: Rosner F (ed): *Medicine and Jewish Law, Behaviorism* [420]. Vol 2, 67-75, 1993. [421] אגב, פרויד עצמו ראה בדת בעיה נפשית, ונלחם בה בדרכים שונות – ראה מאמרו Freud S, Obsessive actions and religious practices (1907), in: *Collected Papers*, Vol 2, New York 1950, pp. 126-7. עובדה זו היתה נכונה גם ביחס לפסיכואנליטיקנים האחרים כמו יונג וסקינר – ראה באריכות Richardson WJ, *Encyclopedia of Bioethics*, pp. 1064-1071 דבר זה יצר, כמובן, התנגדות רבה לכל תורת הפסיכואנליזה מצד אנשי הדת. אכן, ניתוח השיטה מוכיח, שאין להתנגדות לדת חלק ממנה, והדבר היווה בעיה נפשית של האישים המעורבים, ולא של השיטה. כמו כן מקובל כיום

במצב בני הזוג לטובת הילד⁴²⁹.

בני זוג – כאשר יש ריב בין בני זוג, ואין לכך השפעה על אחרים כלל, אלא שההתערבות הפסיכולוגית דרושה למען שלום בית, אם הסכסוך אינו חריף, ואינו חורג הרבה מהמסגרת הרגילה של חיי בני זוג, אסור להתערב; ואם יש ריב רציני, וקיים חשש להתפתחות הפרעות רציניות אצל בני הזוג, כגון דכאון ועגמת נפש רצינית, חייבים להתערב ולנסות להשכיך שלום, אפילו נגד רצונם של בני הזוג, ואין להתחשב כלל בכושה של בני הזוג הכרוכה בהתערבות כזו⁴³⁰.

בעת טיפול פסיכולוגי בין בני זוג, מותר לעודד בן זוג שידבר על בן זוגו שלא בנוכחותו בצורה חופשית, אף אם יש בזה רכילות ולשון הרע, כדי שהמטפל ילמד מזה כיצד לעזור לבני הזוג, ואין בכך איסור לשון הרע⁴³¹, ובתנאי שתהיה הכוונה לשם שמים ולשם תועלת בלבד, וגם אל יאמין המטפל לדברים בהחלט⁴³².

על יחוד בטיפול פסיכולוגי, ועל הבעיות הקשורות בקיום יחסים בין המטפל למטופלת – ראה ערך יחוד.

מומחים רבים ומפורסמים. אם יש לחולה קרובים, והם המחזיקים אותו על חשבונם במוסד, צריך להתייעץ אתם ולקבל הסכמתם; ואם אין לו קרובים, או שהוא מוחזק על חשבון המדינה, יכולה הממשלה לחוקק חוק לבצע ניתוחים כאלו⁴²⁵; ויש מי שכתב, שאם מטרת הניתוח היא להגן על הציבור מפניו, עדיף לחובשו בבית האסורים, מאשר לנתחו ולהופכו לנכה כל חיי⁴²⁶.

היפנוזה – אין איסור בריפוי על ידי היפנוזה⁴²⁷, ואפילו בחולה שאין בו סכנה, כי אין זה גדר כישוף, אלא עניין טבעי. דרך זו מותרת רק בתנאי שאין חשש שהרופא ינצל את מצבו לרעה, שיאמר לו לעשות דבר איסור, וכן מותר להשתמש בשיטה זו רק לצורך רפואה, שאם לא כן יש במעשה זה משום זלזול בעצמו, שיש בזה ריח של איסור⁴²⁸.

הורים – כאשר פסיכולוג מטפל בילד, ומתברר לו כי יש צורך בהתערבות אצל ההורים, כדי להציל את הילד מנזקים נפשיים בגין התנהגות בלתי נכונה של ההורים, הרי הפסיכולוג מחוייב להתערב

כט; שם חיר"ד ח"ג סי' מד. והביא שם, שהסכים לזה גם הגרי"א הענקין. וראה עוד שו"ת תשורת שי מהדו"ת סי' קכט; שו"ת טוטו"ד מהדו"ג סי' מח; שו"ת מנחת אלעזר ח"ג קונט' שיירי המנחה ד"פ; שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' פ. [429] הרב י. זילברשטיין, חוב' אסיא מב-מג, ניסן תשמ"ז, עמ' 26 ואילך. [430] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו במאמרו של הרב י. זילברשטיין, חוב' אסיא, שם. [431] כמבואר בחפץ חיים הל' לשון הרע כלל ו ד. [432] הרב י. זילברשטיין, שם.

[425] שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' יג. [426] הרב י. זילברשטיין, עמק הלכה-אסיא, א, תשמ"ו, עמ' 189 ואילך. [427] ראה לעיל הע' 45. יש שקראו לפעולה זו 'מגנטיזירען' – ראה שו"ת בנין ציון ח"א סי' סו, וזאת על שום שהראשון שהשתמש בהיפנוזה לשם ריפוי חולים – א. מסמר שחי בסוף המאה הי"ח – האמין שהכוח הפועל במצבים אלה הוא כעין מגנט של החי, והוא נהג לגרום למצב ההיפנוטי על ידי החלקת מגנט גדול על פני החולה. [428] שו"ת בנין ציון שם; שו"ת אגרות משה חיר"ד ח"ב סוסי'

על התאבדות – ראה ערך אבוד עצמו לדעת.

על השינויים הנפשיים בזיקנה – ראה ערך זקן.

ו. רקע אתי

הסכמה מדעת – אחד הנושאים הנידונים ביותר בקשר לחולה הפסיכיאטרי היא שאלת ההסכמה המודעת לטיפול רפואי⁴³³.

קיימות שלוש גישות עקרוניות ביחס להסכמה המודעת של חולה פסיכיאטרי לטיפול רפואי: יש מיעוט בין הפסיכיאטרים הסבור כי כל חולה פסיכיאטרי רשאי לסרב כל טיפול, וערך האוטונומיה הוא עליון על כל הערכים האחרים, גם ביחס לחולה פסיכיאטרי⁴³⁴; יש הסבורים, שכל חולה פסיכיאטרי הוא באופן אוטומטי בלתי כשיר לקבלת החלטות, ולכן אין כל משמעות של הסכמה או סירוב בחולים כאלו; ויש הנוקטים בדרך ביניים, וסבורים שיש חולים פסיכיאטריים שאמנם אינם ברי-כושר שיפוט, אך יש חולים פסיכיאטריים שמסוגלים לקבל החלטות הגיוניות ביחס לעצמם⁴³⁵.

אוטונומיה/פטרנליזם – במשך שנים רבות שלטה הגישה הפטרנליסטית ביחסי חולה-רופא בפסיכיאטריה בצורה מודגשת עוד יותר מאשר ברפואה הכללית. הצידוק לגישה זו היה בעובדה שרבים מחולי הנפש מדגימים פגיעה חמורה ביכולת החשיבה והשיפוט, ולפיכך אין משמעות להסכמתו או אי-הסכמתו להתערבות רפואית. בשנים האחרונות מסתמן שינוי יסודי בגישה זו, וקבוצות רבות של לוחמים למען זכויות הפרט הביאו לגישה יותר אוטונומיסטית גם ביחס לחולים פסיכיאטריים. הדבר נכון בעיקר ביחס לחולים אמבולטוריים וקלים. מאידך, חולם מאושפזים וקשים הם בדרך כלל חסרי כושר שיפוט, ולכן המקובל הוא שהרופא מחליט עבורם על פי עקרון האינטרס הטוב ביותר של החולה, ובהתייעצות עם קרובי משפחתו. במקרים של אי-הסכמה בין הגורמים המטפלים והאחראיים, או כאשר יש צורך בהחלטות קשות מבחינה מוסרית, מומלץ לפנות לבתי המשפט, או להקים גופים מעין שיפוטיים שידונו באופן ייחודי בשאלות אלו⁴³⁶.

סודיות רפואית⁴³⁷ – נושא זה כלפי חולה פסיכיאטרי מהווה אף הוא בעיה מיוחדת. מחד גיסא ישנה חובה על המטפל למנוע נזק מצד שלישי, ולפיכך

[436] Sundram CJ, *N Engl J Med* – ראה 341:1123, 318:1368, 1988; Editorial, *Lancet* 341:1143, 1993; 1993; Brahams D, *Lancet* 341:1143, 1993; וראה עוד על גישות מיוחדות להסכמה מודעת בפסיכיאטריה – *Encyclopedia of Bioethics*, pp. 762-766; 1072-1073 [437] ראה ע' סודיות רפואית.

[433] על הסכמה מודעת בדרך כלל – ראה בע' Szasz TS: *The Myth of Mental Illness*, New York, 1961; Szasz TS. In: Bell NK (ed): *Who Decides?* Clifton, 1982. [435] ראה Steinberg A – (ed): *The European Colloquium on Medical Ethics*, Magnes Press, 1989:37-54.

ובלתי ידוע; או כאשר החשש הוא רחוק ובלתי סביר; או כאשר יכולת החיזוי לנזק היא מוגבלת בצורה סבירה⁴³⁹.

על הבעיות המוסריות-משפטיות הקשורות לאשפוז פסיכיאטרי כפוי – ראה להלן ברקע המשפטי⁴⁴⁰.

הפסיכו-כירורגיה עוררו דיונים והסתייגויות אתיות רבות, בעיקר מחשש שטכניקות כאלו יכולות להשפיע בצורה בלתי רצויה על האישיות ועל המחשבה; שניתן להשתמש לרעה בטכניקות כאלו נגד קבוצות חלשות; שיכול להיגרם נזק בלתי הפיך בתיפקודים מוחיים, שהם חשובים מאד מבחינה מעשית ורגשית; ושאינן מספיק ידע בהפעלת שיטות דרסטיות כאלו. קיימת גם בעיה של יכולת ההסכמה המודעת של חולים המועמדים לניתוח כזה⁴⁴¹. השיטות המודרניות של פסיכו-כירורגיה⁴⁴² פתרו את מרבית הבעיות הללו⁴⁴³.

הלם-קרב – פסיכיאטרים צבאיים נתקלים בבעיה אתית מיוחדת, והיא ההחזרה לפעילות קרבית של נפגעי

אם ידוע לו שהחולה שבטיפולו עלול לפגוע בצד שלישי עליו לנקוט באמצעים מתאימים לגילוי הסוד ולמניעת הנזק; אך מאידך אם ידעו חולים פסיכיאטריים שסודם יתגלה, קיים חשש לפגיעה משמעותית באימון של החולים הללו כלפי המטפלים בהם, ועקב כך יימנעו החולים מלבוא למטפל, ובכך יגרמו נזק לעצמם ולזולתם.

בעיה זו נידונו בפני בית משפט בארה"ב וזכתה לכינוי 'המקרה של טרסוף'⁴³⁸. בית המשפט קבע, שכאשר מטפל מגיע למסקנה שהחולה שלו מסוכן לזולת ועלול לגרום לו נזק, יש לו חובה לנקוט בכל האמצעים הסבירים להגן על הצד השלישי מפני סכנה כזו. אמצעים אלו כוללים מתן אזהרה לניזוק האפשרי, או לכל מי שיכול להגן עליו; הודעה למשטרה; או נקיטת כל אמצעי זהירות סביר אחר. גישה זו עוררה וויכוחים רבים בקהיליה הרפואית והאתית, והוויכוח לא תם. יחד עם זאת הוצעו הגבלות לחובת ההפרה של הסודיות הרפואית, כגון כאשר מדובר בחשש לנזק לרכוש, או כאשר החשש הוא לניזוק סתמי, בלתי מוגדר

מצא את הפסיכולוג אשם בהתרשלות על שלא התרה בסטודנטית. [439] ראה – Cooper AE, *JAMA* 248:431, 1982. [440] וראה עוד – Brody EB, *Encyclopedia of Bioethics*, pp. 1071-1079; Kittrie NN, *ibid.* pp. 1102-1108; McCubbin M and Weisstub DN, *International J Law Psychiatr* 21:1, 1998. [441] ראה בהרחבה על הבעיות האתיות – Neville R, *Encyclopedia of Bioethics*, pp. 1387-1392. [442] ראה לעיל בחלק הרפואי. [443] ראה צ.ה. רפפורט, הרפואה, כקב:269, 1992.

Tarasoff v Regents of the University [438] of California, 551 P2d 334, Cal 1976. המדובר בסטודנט באוניברסיטת קליפורניה שהיה בטיפול פסיכולוגי. הוא גילה למטפל כי בכוונתו לרצוח נערה צעירה בשם טרסוף, עקב אהבה נכזבת. הפסיכולוג הודיע על כך למשטרה, אשר החזיקה את הסטודנט לתקופה מסויימת. כאשר העריכה המשטרה שהסטודנט מתנהג בצורה סבירה, היא התירה את שובו לאוניברסיטה. הן המשטרה והן הפסיכולוג לא הזהירו את הסטודנטית, או את בני משפחתה. הסטודנט ניתק מגע עם הפסיכולוג, וכעבור חודשיים רצח את הנערה. בית המשפט

אינם מהווים בעיה הגדרתית. הבעיה מתמקדת במצבים גבוליים, כשקו ההפרדה בין 'נורמלי' לבין 'בלתי נורמלי' קשה לזיהוי ולהגדרה. ואמנם הן הפסיכיאטרים המודרניים והן המשפטנים מסכימים ברובם הגדול כי אין אפשרות לכלול בהגדרה ברורה את התופעה המסוכנת הקרויה מחלת נפש⁴⁴⁵.

לפיכך, הרבה שיטות משפט מודרניות בעולם נקטו בעמדה, שיש להימנע מלהגדיר באופן מילולי בחוק את המונחים הנוגעים לשגעון ולטירוף הדעת, ולהשאיר זאת לשיקול דעתו של השופט בכל מקרה לגופו ולנסיבותיו⁴⁴⁶.

בישראל קבע בית המשפט העליון, שהגדרת 'מחלת נפש' במובן משפטי איננה בהכרח זהה למובנה הרפואי, ועל השופטים מוטלת החובה לקבוע אם הנאשם אכן סובל ממחלה נפשית במובן המשפטי⁴⁴⁷.

לפיכך, 'חולה נפש', במשמעותו המשפטית הוא מי שבית המשפט הגדירו ככזה, על סמך ראיות רפואיות שהובאו בפניו, ועל פי כללים משפטיים מסויימים⁴⁴⁸.

דוגמאות משפטיות — בית המשפט העליון קבע הגדרות שונות הנוגעות

'הלם-קרב'. לעתים הטיפול הראוי לחייל הפגוע בתיסמונת זו הוא אמנם החזרתו המהירה ככל שאפשר לתנאי הקרב, אך לעתים מתקבלת החלטה להחזרה לפעילות קרבית בגלל אילוצים צבאיים ופוליטיים, שלא תמיד הם טובתו של החייל הפגוע⁴⁴⁴.

על ניסויים רפואיים בחולי נפש — ראה ערך ניסויים רפואיים בבני אדם.

ז. רקע משפטי

אחריות פלילית ואזרחית — כל שיטות המשפט הקיימות מסכימות לעקרון, שאין לראות את חולה הנפש אחראי למעשיו. מבחינה משפטית אין אדם אחראי על מעשה שעשה, אלא אם כן נתלוותה למעשה כוונה פלילית מסויימת. לשם קיום עבירה כלשהי על פי המשפט המקובל, יש להוכיח כי התנהגותו של הנאשם היתה בעלת רצון חפשי, ואשר קדמה לה בחירה חפשית. חולה נפש משולל חופש הרצון בגין מחלתו, ופעולתו נחשבת למעשה שנעשה מתוך כפיה ומתוך הכרח פנימי, ללא יכולת לבחירה חפשית.

הגדרות — קיימים חילוקי דעות נוקבים בשאלת ההגדרה של מצב משפטי זה, שכן קיים קושי רב בהגדרת מצבי טירוף דעת. אמנם ברור שמצבים קיצוניים

עמדתו של הרמב"ם בהל' עדות ט ט, ראה לעיל הע' 132. וראה בהרחבה בספרו הנ"ל של י. בוק, על דרכי ההתמודדות של הגדרת חולה נפש בשיטות משפט שונות בעולם. [447] ע"פ 187/61, עליזה פאנו נ' היועץ המשפטי לממשלה, פד"י, טו, עמ' 1105. [448] א. כרמי, החולה

[444] קיימת ספרות עניפה בנושא 'הלם קרב' ובבעיות האתיות שהוא מעורר. ראה לדוגמא — Camp NM, *Am J Psychiatry* 150:1000, 1993. [445] ראה בספרו של י. בוק, אחריותו הפלילית של הלוקי בנפשו, עמ' 11-28. [446] ראה י. בוק, שם, עמ' 257, הע' 4. גישה זו תואמת את

לחיובו המשפטי של חולה נפש. להלן מספר פסקי דין של בית המשפט העליון בנידון:

יכול אדם להתנהג בצורה רגילה, ואף על פי כן להיות שרוי במחלת נפש. די בהוכחה שהנאשם היה חולה נפש בתקופה מסויימת לפני ביצוע המעשה הפלילי, ונמצא חולה כזה זמן מה אחרי המעשה, כדי להסיק שהוא היה חולה נפש גם בעת ביצוע המעשה הפלילי⁴⁴⁹.

באדם שידוע שיש לו מחלת נפש, אבל אין חשיבות לשאלה אם נאשם פעל מתוך דחף בלתי נשלט כל עוד לא הוכח לבית המשפט שהנאשם סובל ממחלת נפש⁴⁵³, ולא כל התפרצות זמנית מקנה את ההגנה של יצר בלתי ניתן לשליטה⁴⁵⁴, וכמו כן צריך להוכיח שהמחלה הנפשית מנעה מאת הנאשם את האפשרות לכבוש את הדחפים הללו ולהתגבר עליהם⁴⁵⁵.

'אוטונומיזם' משמעותו שהאדם הפועל היה נתון במצב שבו לא שלט על תנועות גופו או איבריו, ולכן היה נטול רציה. יש שמקורו של האוטונומיזם הוא במחלה נפשית, והוא מצדיק הגנה של טירוף-דעת, ויש שהוא נובע מגורם חיצוני או ממחלה פיסית, ואז צריך בית המשפט להשתכנע שאמנם נהג הנאשם כאוטומט גמור, מבלי שהיתה לו שליטה על מעשיו ועל מחשבותיו. אבל אם בזמן ביצוע העבירה היה האדם מודע לפרטים שונים בצורה תקינה, לא עומדת לו הגנת האוטונומיזם⁴⁵⁶.

אדם החולה במחלת נפש, ומבצע פשע בעת התקף הקשור למחלתו, יש להעריך כי בעת ביצוע הפשע לא היה מוכשר להיות מושפע על ידי שיקולים מוסריים, ולא היה בכוחו לשלוט על עצמו, ולפיכך אין לייחס מעשה פלילי לאדם אם בעת ביצוע הפעולה לא היה יכול לכבוש את יצרו או למנוע את המעשה, כלומר במצב שבו אין כושר נפשי הדרוש ליצירת כוונה פלילית⁴⁵⁰.

אדם פטור מאחריות פלילית אם עקב מחלת נפשו אין הוא מסוגל לעמוד בדחף המביאו לביצוע עבירה⁴⁵¹, ובכך נתקבל בישראל המבחן של 'דחף לאו בר-כיבוש'⁴⁵², אבל דווקא כשמדובר

ענישה — באופן כללי ממלאים העונשים ארבע תכליות: הגנת הציבור על ידי בידודו של הנאשם; תיקון הפרט והרתעתו ממעשי עבירה נוספים, היינו

הרופא והחוק, עמ' 48. [449] ע"פ 219/68, יהודה סנדרוביץ נ' היוהמ"ש, פד"י, כב(ב), 1986. [450] ע"פ 118/53, זלמן מנדלברוט נ' היוהמ"ש, פד"י, י, 1956, ע' 281. [451] ע"פ 186/55, ויקטור מיזאן נ' היוהמ"ש, פד"י, יא, 1957, עמ' 769. [452] וראה גם ע"פ 214/57, פלוני נ' היוהמ"ש, פד"י, יג, 1959; ע"פ 172/62, 181/62, יוסף גראמה נ' היוהמ"ש, פד"י, יז, 1963. [453] ע"פ 187/61, עליזה פאנו נ' היועץ המשפטי

לממשלה, פד"י, טז, עמ' 1105. [454] ראה ע"פ 172/62, 181/62, יוסף גראמה נ' היוהמ"ש, פד"י, יז, 1963. וראה בספרו של י. בוק, עמ' 101 ואילך, ביקורת על מסקנות והגדרות אלו. [455] ראה ע"פ 219/68, יהודה סנדרוביץ נ' היוהמ"ש, פד"י, כב(ב), 1986. [456] ראה ע"פ 382/75, חמיס נ' מדינת ישראל, פ"ד ל(2), 729; ע"פ 842/85, הרנוי נ' מדינת ישראל, פ"ד מ"ב(4), 245; ע"פ 103,79, 107/87, אביבה גרנות וחיה יערי נ' מדינת ישראל,

אשפוז בצו בית משפט – רשותו של בית המשפט, לאחר שהחליט כי הנאשם אינו מסוגל עתה לעמוד בדין, לצוות שהנאשם יאושפז בבית חולים, אם סבר שמצבו מצריך אשפוז⁴⁶².

נאשם שאושפז בבית חולים על פי צו בית המשפט, וביצע עבירה חדשה בהיותו מאושפז, חייב לעבור בדיקה פסיכיאטרית מחודשת על מנת לקבוע אם בשעת ביצוע העבירה החדשה היה מודע ואחראי למעשיו, ועצם אשפוזו לא מהווה חסינות בפני עבירות נוספות⁴⁶³.

אשפוז כפוי – שאלה קשה היא אשפוז הכפוי של חולה נפש. שכן מצד אחד יש צורך לשמור על החברה ועל החולה עצמו מפני נזק אפשרי בגין מחלתו, ומאידך יש כאן פגיעה רצינית בזכויות היסוד של חירות האדם, הן מבחינת ההגבלה בחופש התנועה, והן מבחינת התווית השלילית שלאחר אשפוז במוסד לחולי נפש. מה גם שמחלת נפש נקבעת בעיקר על פי התרשמות קלינית, ללא אפשרות להוכחה מעבדתית אובייקטיבית, ולכן קיים חשש לטעות באבחנה. שיעור האשפוזים הפסיכיאטריים הכפויים שונה מאד ממדינה למדינה⁴⁶⁴.

מספר חוקים ותקנות בישראל באים

ערך חינוכי; הרתעת הציבור בכללו, בבחינת למען ישמעו ויראו; מידה כנגד מידה, היינו ביטוי לנקמה על המעשה הרע, שאמנם יש רבים שמסתייגים מתכלית זו. ביחס לחולה נפש לא מתקיימות כל התכליות הללו, למעט הצורך בהגנת הציבור, שניתן להשיגו על ידי אשפוזו של החולה בבית חולים⁴⁵⁷.

הסדרים חוקיים כלליים – בישראל קיימים מספר חוקים בסיסיים הנוגעים לחולי נפש, ופסקי דין אחדים, אשר באים להסדיר את היחס המשפטי הראוי לחולי נפש⁴⁵⁸. כמו כן קיים הסדר חוקי הקובע את דרכי פעילותם והכשרתם של הפסיכולוגים⁴⁵⁹.

המחוקק דן בשני דברים עיקריים בעניינו של נאשם שאינו מסוגל לעמוד בדין מחמת מחלה נפשית:

עמידה בדין – נדרשת קביעה שהנאשם, מחמת מחלתו, אינו מסוגל לעמוד בדין. קביעה זו נעשית על ידי בית המשפט, אם על פי ראיות שהובאו לפניו מטעם אחד מבעלי הדין, ואם על פי ראיות שהובאו לפניו ביוזמתו-שלו⁴⁶⁰. משקבע בית המשפט כך, מצווה הוא להפסיק את ההליכים נגד הנאשם⁴⁶¹.

ל"ה(4), 807. [464] לדוגמא בספרד בשנים 1979-1981 רק אחוז אחד מכלל האשפוזים הפסיכיאטריים היה אשפוז כפוי בעוד שבאוסטריה, שוויץ וגרמניה הגיע שיעור האשפוזים הפסיכיאטריים הכפויים באותן שנים לכדי 50% מכלל האשפוזים – ראה Riecher-Rossler A and Rossler W, *Acta*

פ"ד, מ"ג(3) 617. [457] וראה בספרו של י. בוק, עמ' 4-11. [458] ראה להלן. [459] חוק הפסיכולוגים תשל"ז-1977; [460] חוק לטיפול בחולי נפש, 1991, סעיף 6(א). [461] חוק סדר הדין הפלילי, תשכ"ה-1965, סעיף 152(א). [462] חוק לטיפול בחולי נפש, סעיף 6(א). [463] בג"צ 541/81, ס.ב. נ' דבורין ואח', פ"ד

באים להסדיר את תפקודו של הפסיכיאטר המחוזי בתחום האשפוז הכפוי⁴⁶⁹.

פסול דין הינו אדם שמחמת מחלת נפש או ליקוי בשכלו אינו מסוגל לדאוג לענייניו, ובית המשפט רשאי להכריזו פסול דין לבקשת בן זוגו, או קרובו, או לבקשת היועץ המשפטי לממשלה או בא-כוחו, ולאחר ששמע את האדם או נציגו⁴⁷⁰. בית המשפט רשאי למנות אפוטרופוס לפסול הדין⁴⁷¹, ואפוטרופוס זה חייב לדאוג לצרכיו של החסוי כשהוא חולה⁴⁷², ולנהוג לטובת החסוי כדרך

להסדיר את דרכי האשפוז הכפוי של חולה נפש בבית חולים, וכן דרכי שחרורו ממתקני האשפוז⁴⁶⁵. החוק עצמו תוקן מספר פעמים⁴⁶⁶, ונוספו לו קבצי תקנות רבים, שתוקנו אף הם פעמים רבות⁴⁶⁷. כמו כן קיימת אפשרות חוקית לטיפול מרפאתי כפוי, אשר בא למנוע אשפוזים כפויים חוזרים בחולי נפש כרוניים⁴⁶⁸.

הגורם המשפטי-רפואי העיקרי בהסדר האשפוז הכפוי של חולה נפש הוא הפסיכיאטר המחוזי. החוקים, התקנות ומספר פסקי דין של בתי המשפט בארץ

בספרו של א. כרמי, עמ' 48 ואילך; במאמרו של י. צבן, רפואה ומשפט, גיליון 6, 1992, עמ' 25; במאמרו של י. בוק, ספר הכינוס הבינלאומי הראשון לרפואה, אתיקה והלכה, מכון שלזינגר, 1993, עמ' 207 ואילך; ובסדרת מאמריו של ע. לוי, מכתב לחבר, 54(10):5, 1993 ועד 55(8):5, 1993. [468] חוק טיפול בחולי נפש, תשנ"א/1991, סע' 11. וראה בנידון במאמר י. לבקוביץ ואח', הרפואה קכד:669, 9319. [469] ראה מאמרו של ע. לוי, מכתב לחבר, כרך ג, חוב' 9 וחוב' 10, תשרי וחשוון, תשמ"ט. במספר שיפוטיות על החלטות פסיכיאטר מחוזי וועדה פסיכיאטרית, והוגדרו סמכויות בית המשפט להכריע אם התמלאו התנאים לאשפוז כפוי – ראה מ.א. 1762/94 (מחוזי ת"א), פלוגית נ' היועץ המשפטי לממשלה; ע"ש 81/92 פלוגית נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"מ תשנ"ג, ח"ג, 221; ע"א (ת"א) 304/78 חובב נ' ירמלוביץ, פ"מ תשל"ט, 441. [470] חוק הכשרות והאפוטרופוסות, תשכ"ב-1962, סע' 8. וראה פרטים רבים על משמעות הכרות פסלותו של אדם בידי בית המשפט בחוברת פרשנות לחוק האמור מאת י. אנגלרד, בהוצאת המכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית, תשל"ב, עמ' 62 ואילך. [471] שם, סע' 3(33). [472] שם, סע' 38.

Psychiatr Scand 87:231, 1993. [465] חוק לטיפול בחולי נפש, תשט"ו-1955. נתקבל בכנסת ביום 27.6.1955, והתפרסם בספר החוקים 187, 6.7.1955. ביקורות רבות על החוק הזה, למרות היותו חוק מתקדם בשעתו, נאמרו ונכתבו על ידי גורמים רבים, כולל בית המשפט העליון (ע"א 219/79, ירמילוביץ ומדינת ישראל נ' משה חובב, 5.8.80; ע"א 558/84, מול כרמלי נ' מדינת ישראל ואח', 22.7.87). ואמנם בשנים האחרונות הוצעו למעלה מעשר הצעות לתיקון החוק הקיים, שמטרתם לפשט את החוק המסובך הקיים כיום, ולהתאימו לחשיבה הפסיכיאטרית המודרנית – ראה ע. לוי, ש. דודיסון, רפואה ומשפט, גיליון 3, 1987, עמ' 6. [466] חוק לטיפול בחולי נפש (תיקון), תשל"ב-1972. נתקבל בכנסת ביום 11.7.1972, והתפרסם בספר החוקים 662, 20.7.1972; החוק החדש לטיפול בחולי נפש, תשנ"ב-1991, שנכנס לתוקף ב-8.4.1991. על הצעות החוק השונות שקדמו לחקיקה הסופית, ועל הצעות לנהלים ותקנות בנידון – ראה סדרת מאמריו של ע. לוי, י"ח חלקים, מכתב לחבר, 5(10):5, 1989, ועד 11(12):55, על השפעת השינויים החקיקתיים ביחס לפרקטיקה המעשית הנוגעת לאשפוז פסיכיאטרי כפוי – ראה י. בר-אל ואח', הרפואה קלו:15, 1999. [467] ראה ס"ח 707; 908; 2915; 2920; 3750; 5443. וראה בהרחבה בספרו של י. בוק, עמ' 261 ואילך;

שאדם מסור היה נוהג בנסיבות העניין⁴⁷³.

בהתנהגותו. החוק מגדיר מי הם המורשים לעסוק בהיפנוט, וכיצד יכול אדם לקבל הרשאה לעסוק בהיפנוט. כמו כן מגדיר החוק מצבים שבהם רשאי שר הבריאות לבטל הרשאה או להתלותה.

הסכמה מדעת – פעמים הרבה רשאי הרופא להסתפק בהסכמתו של חולה נפש לטיפול הרפואי. הדבר אמור, בראש וראשונה, בחולה הנפש שלא הוכרז כפסול דין, ובתנאי שהטיפול נחוץ, ושהחולה המביע את הסכמתו אכן מסוגל מבחינה נפשית לתיתה⁴⁷⁴.

פגיעה מינית – לאור ריבוי מקרים של פגיעה וניצול מיני בחולי נפש מאושפזים במחלקות מעורבות מינה שר הבריאות מר אהוד אולמרט ביום 7.3.1991 וועדת בירור לבדיקת המצב הקיים ודרכים לשיפורו⁴⁷⁷.

אמצעי כפיה טיפוליים – השימוש באמצעי כפיה נגד חולה נפש בבית חולים, מותר בהתאם לסייגים הנקובים בחוק. המשתמש באמצעי כפיה בבית חולים כלפי חולה שלא על פי פקודת רופא או באישורו – יאשם בעוון; שימוש באמצעי כפיה כלפי חולה חייב ברישום מיוחד⁴⁷⁵. מנהל רפואי של בית החולים רשאי להגביל זכויותיו של חולה במידה והדבר דרוש לדעתו מטעמים רפואיים⁴⁷⁶.

ביום 31.5.91 הגישה הוועדה את מסקנותיה לשר הבריאות, לפיהן חייבת מערכת הבריאות להקים מחלקות חד-מיניות בצד מחלקות מעורבות, על מנת לאפשר הגנה נאותה למאושפזים בעלי התנהגות מינית חסרת-שליטה, ולאפשר אשפוז מתאים למאושפזים הדורשים (הם או משפחותיהם) הגנה מלאה. מסקנות אלו התקבלו פה אחד, ושר הבריאות אימץ אותן⁴⁷⁸. דו"ח זה עורר וויכוח סוער בקהיליה הפסיכיאטרית בישראל, הסבורה שיש להעניק לחולה פסיכיאטרי מאושפז תנאים 'טבעיים' ככל האפשר, כולל אשפוז דו-מיני⁴⁷⁹. מכל מקום, קיום יחסי מין עם אשה מוגבלת בשכלה ובכושר שיפוטה עשוי לגרום האשמה פלילית ואזרחית, וקיימת חובה על המוסדות להעניק הגנה נאותה לחולי נפש מאושפזים מפני פגיעה וניצול

היפנוזה – חוק השימוש בהיפנוזה, התשנ"א-1991 מסדיר את השימוש בהיפנוזה בישראל. ההיפנוט מוגדר בחוק כפעולה או הליך המיועדים או עשויים לגרום באמצעות סוגסטיות לשינויים במצב תודעתו ובמודעותו של אדם אחר, וכן לשינויים בגופו, בתחושותיו, ברגשותיו, בחשיבתו, בזכרונו, או

א. אברבוך, מנהל האגף הפסיכיאטרי בבית חולים הרצוג בירושלים; ד"ר מ. הלפרין, יועץ רפואי של סגן שר הבריאות; הרב יאיר ישראלי, נציג ציבור. [478] ראה נוסח מלא של הדו"ח והסברים על דרכי עבודת הוועדה במאמרו של מ. הלפרין, ספר אסיא, ח, תשנ"ה, עמ' 195 ואילך. [479] ראה ע. לוי, רפואה ומשפט 24:1, 1992.

[473] שם, סע' 41. [474] א. כרמי, החולה הרופא והחוק, עמ' 50. [475] חוק הכשרות והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962, סע' 15 (א-ב). [476] שם, סע' 26. [477] יו"ר הוועדה היה שופט בית המשפט העליון בדימוס ד"ר בנציון שרשבסקי, וחברי הוועדה היו ד"ר ג'ורג' סקלי, יו"ר וועדת ההיגוי הארצית לפסיכיאטריה; ד"ר

מיני⁴⁸⁰.

שפור

א. הגדרת המושג

השותה משקה משכר בצורה מופרזת נקרא שתוי¹, שיכור², מבוסס³, או סובא⁴.

סתם שיכור בלשון חז"ל – יש מי שכתב, שהכוונה לשתוי יין דווקא⁵; ויש מי שכתב, שהכוונה לכל משקה משכר, ולא דווקא יין⁶.

באופן מושאל משמש המושג שיכור למי שמתנהג בצורה בלתי נאותה ומבולבלת, אף שלא שתה משקה משכר⁷. כמו כן, מי שנפגע ונענש, ועקב כך מתנהג בצורה מבולבלת ובלתי יציבה, נחשב כמי ששתה כוס תרעלה משכר⁸.

היין⁹ הוא המשקה המשכר הידוע ביותר, ולפיכך משתמשים לפעמים במושג יין כביטוי לשכרות, אף על פי שאפשר להשתכר גם ממשקאות וממאכלים משכרים אחרים.

ליין שמות נוספים, כגון דם ענב¹⁰, חמר¹¹, עסיס¹², רקח¹³, שכר¹⁴, תירוש¹⁵.

עדות – הנושא של קבילות עדותו של חולה נפש נידון במספר פסקי דין בישראל⁴⁸¹, ונקבע כי השפעתה של מחלת נפש על קבילותה או משקלה של עדות תלויה בנסיבות המקרה, ביכולתו של העד להבין שמוטלת עליו החובה לספר את האמת, ובכושרו למסור עדות בעניין הנושא העומד לדיון. הדבר נתון להתרשמותם ולשיקול דעתם של השופטים בכל מקרה לגופו אם לקבל עדות חולה נפש או לא. נקבעו שלושה מבחנים לקבילות עדות של חולה נפש: מבחן ההתרשמות הבלתי אמצעית של בית המשפט מן העד, ומן האופן בו הוא מוסר את עדותו, תוך נתינת הדעת על חוות הדעת הרפואית; המבחן הפנימי של העדות, היינו בדיקת העדות על פי סימני האמת העולים מתוכה, הגיונה הפנימי וסימנים אחרים של השכל הישר המביאים בר-דעת להתייחס לדברי הזולת באימון; מבחנה של העדות על פי סימני אמת חיצוניים, כאשר יש בהם לפי מבחני השכל הישר כדי להשליך על אמיתותיו.

א יג-טו; ישעיה כט ט; שם נא כא. [8] נחום ג יא; איכה ד כא. [9] ראה רש"י יומא עו ב ד"ה שמביא, שיהיין הוא לשון תאניה ויללה, כי על ידי היין רב הניאוף, ופורענות באה לעולם. וראה להלן הע' 81 ואילך. [10] בראשית מט יא; דברים לב יד. [11] דברים לב יד; ישעיה כו ב. והוא גם התירגום הארמי ליין. [12] יואל א ה. [13] שיר השירים ח ב. [14] במדבר ו ג; שם כח ז; משלי לא ד, ו ועוד. [15] דברים ז

[480] ראה מאמרו של מ. למברג, אסיא, סא-סב, תשנ"ח, עמ' 139 ואילך. [481] ע"פ 684/80, עבד ואח' נ' מדינת ישראל נ' דני בן נעים, פד"י, מ"ה(4), 662.

[1] כלים א ט; עירובין סד א; זבחים יז ב ועוד.
[2] בראשית ט כא ועוד. [3] מגילה ז ב.
[4] דברים כא כ; ישעיה נו יב; משלי כג כ.
[5] העמק שאלה, שאילתא קכג סק"ב.
[6] גבורות ארי, תענית כו ב. [7] כגון שמו"א